Ціна: 40 центів.

НОВІ ДНІ

• NOWI DNI •

УНІВЕРСАЛЬНИЙ ІЛЮСТРОВАНИЙ МІСЯЧНИК

РІК XII ЧЕРВЕНЬ — 1961 — JUNE Ч. 137

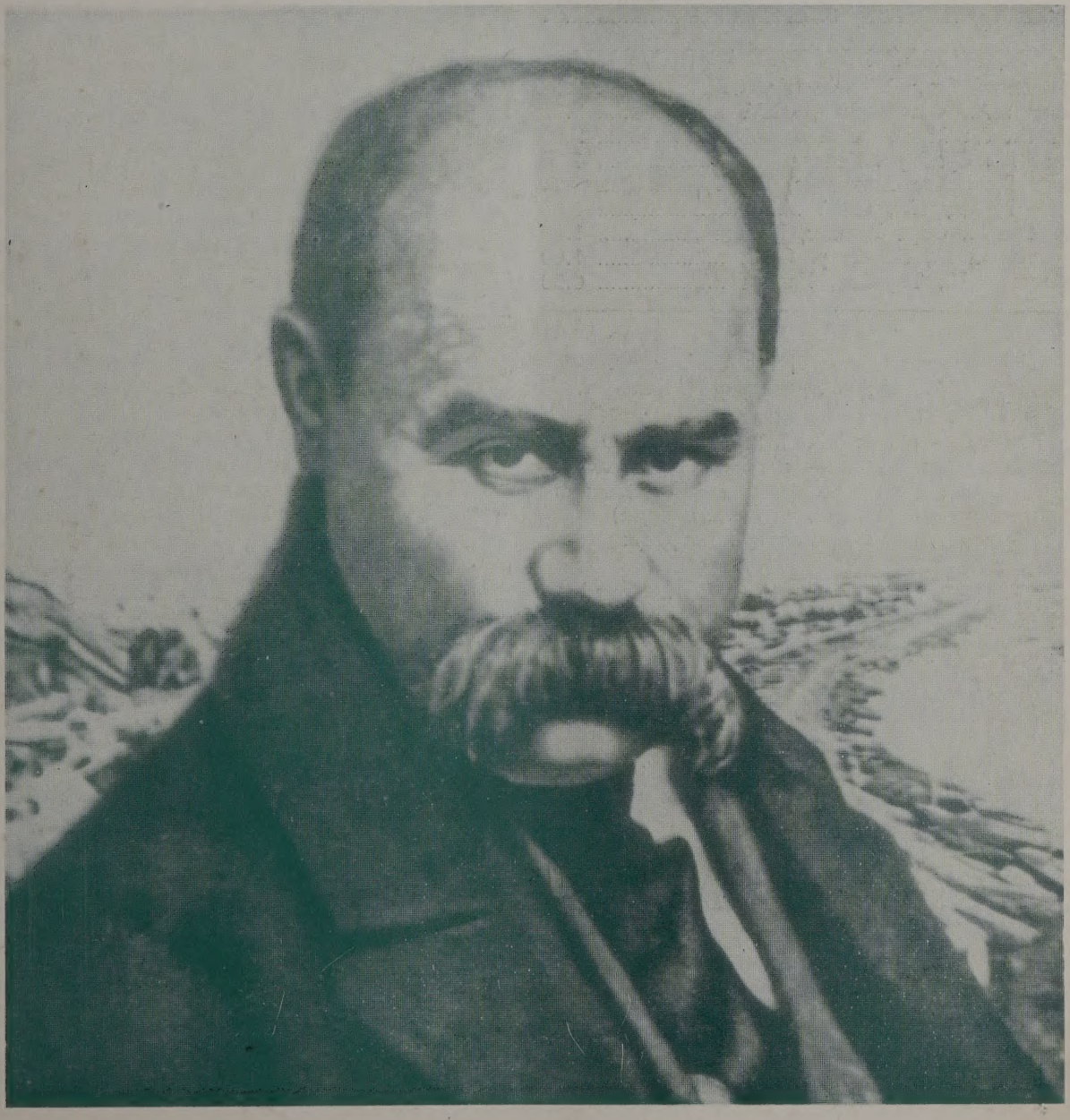

У ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЧИТАЙТЕ:

Онуфрієнко В. — Симон Петлюра, поема 1
Полтава Л. — Жан Казімір Балюз, уривок з роману 5
Туркало К. — Перед судовим процесом СВУ 5
Туркало К. — Судовий процес СВУ 7
Мелащенко П. — Про жерців "модернізму" 14
Станішевський Ю. — Перший український балет 20
Лапичак Т. — Альберт Камюс — діяльність і творчість 22
Ілюстрації. Некрологи. Дописи.

НА ПЕРШІЙ СТОРІНЦІ ОБКЛАДИНКИ:

Кобзар України — Т. Шевченко.

НОВИХ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ПРИЄДНАЛИ:

Шевченко В., Форт Вейн, США 2
Широкостеп А., Новий Ульм, Німеччина 1
Завертайло Д., Чікаго, США 1
Скоп О., Ла Меса, США 1
Лац Віктор, Кливленд, США 1

НА РОЗБУДОВУ ЖУРНАЛІВ ЖЕРТВУВАЛИ:

Мартиненко Ол., Міннеаполіс, США 2.50
Гаркавий А., Філадельфія, США 2.00
Скоп О., Ла Меса, США 2.00
Іщенко М., Судбурн, Канада 1.50
Дешко Ріта, Лос Анджелес, США 1.00
Халява І., Детройт, США 1.00
Паляниця С., Форт Вілліям, Канада 1.00
Дильовський П., Рочестер, США 1.00
Степаненко П., Торонто, Канада 0.50
Качор А., Вінніпег, Канада 0.50
Криволап С., Аделаїда, Австралія ..... 1 фунт.

Сердечно дякуємо всім за допомогу!

Редакція.

"НОВІ ДНІ"

Універсальний ілюстрований місячник.

Видає в-во "Нові Дні", редактор П. Волиняк.

Умови передплати:

Канада — річна: $ 3.50, піврічна $ 2.00

США — річна: $ 4.00, — піврічна: $ 2.50 амер.

Зміна адреси: 10 центів (можна канадійськими поштовими марками, чи амер. грішми).

Замовлення і гроші слати на адресу:

NOWI DNI

187 Yarmouth Rd., Toronto 4, Ont., Canada

НАШІ ЗАКОРДОННІ ПРЕДСТАВНИЦТВА:

В Англії:

A. Bondarenko, 78 Kensington Park Rd. London, W. 11, England

Передплата: річна — 1 з половиною фунта.

В Австралії:

S. Krywolap, Box 1586 M, G. P. O. Adelaide, South Australia

Передплата: річна — 1 з половиною фунта.

В Аргентині:

"Peremoha", 25 de Mayo 479 (26), Buenos Aires, Argentina

Передплата: річна 25 пезів, піврічна 15 пезів

NOWI DNI, a Ukrainian Monthly.
Editor: Petro Wolyniak.
Address:
187 Yarmouth Rd., Toronto 4, Ont., Canada

НАЙКРАЩИЙ ПОДАРУНОК ДІТЯМ —

Чотири річники „СОНЯШНИКА"

оправлені у дві великі книжки

(у кожній по 440 сторінок друку):

1. За 1956 і 1957 роки — ціна: 6.50 дол.

2. За 1958 і 1959 роки — ціна: 6.50 дол.

Купіть ці дві книжки і Ви позбавитесь клопоту: що дитині дати прочитати, чи що їй прочитати, бо:

● У цих двох книгах знайдете відповідні матеріяли на кожну пору року, на кожне політичне чи релігійне свято.

● У цих двох книгах Ви знайдете матеріяли з історії та з географії України.

● У цих двох книгах Ви знайдете твори найкращих сучасних дитячих письменників і письменників-клясиків.

● У цих двох книгах Ви знайдете багато добрих ілюстрацій майже до кожного твору. Обкладинка кожного числа видрукувана у двох кольорах.

Книжки гарно оправлені в полотно, із золотими витисками.

Замовляти в "Нових Днях".

МАЄМО ТАКІ ДИТЯЧІ ВИДАННЯ:

Тарас Шевченко — ВІРШІ, стор. 44, формат: 10 x 7, 42 ілюстрації і портрет Т. Шевченка роботи Слищенка. Кольоровий друк, обкладинка двокольорова, гарний папір. **Ціна — $0.90.**

РАЙДУГА — збірочка для дітей молодшого віку, стор. 16, формат 10 x 7 цалів, 26 ілюстрацій, гарний папір, кольоровий друк, обкладинка в 2-х кольорах. **Ціна — $0.35.**

М. Трублаїні — ПРО ДІВЧИНКУ НАТАЛОЧКУ І СРІБЛЯСТУ РИБКУ, стор. 16, формат 10 x 7 цалів, великі на всю сторінку ілюстрації, обкладинка в 2-ох кольорах. **Ціна — $0.40.**

"СОНЕЧКО Й ХМАРИНКА" — збірка для дітей молодшого віку, стор. 16, формат — 10 x 7 цалів, 33 ілюстрації, гарний папір, кольоровий друк, обкладинка в двох кольорах. **Ціна — $0.35.**

"РУКАВИЧКА", стор. 16, формат 10 x 7 цалів, великі й гарні ілюстрації, кольоровий друк. **Ціна — $0.40.**

Замовляти в "Нових Днях":

Вчасно відновіть передплату — нагадувати нема кому й нема коли.

Не дайте, врешті, журналу сусідові — хай передплатить сам.

Authorized as second class mail, Post Office Dept., Ottawa.

Printed by KIEV PRINTERS LIMITED, 686 Richmond St. W., Toronto, Ont., EM. 3-7839, Canada

Василь ОНУФРІЄНКО

СИМОН ПЕТЛЮРА

ПОЕМА

I.

Рука, неначе чорне жало,
Гарячу зброю простягла,
І синє небо закружляло,
Й вогонь торкнувся до чола.

Війнули холодом каштани,
Такі їх лагідні ряди...
І мовкне серце полум'яне,
І гасне погляд назавжди.

І, може, думка пролітає,
Востаннє — чиста і швидка, —
Що це не вперше вириває
Життя підкуплена рука.

Що виявляє лють, тривогу
Рука ненависна, чужа
Злодійським пострілом з-за рогу,
Підступним помахом ножа...

2.

Нестало Петлюри! Чи чуєте, друзі-бійці?
Убито в Парижі! Чи чуєте, Київ, Полтава?
Полинула вістка, мов грім, у чотири кінці,
Полинула вістка, мов ворога стріли, кривава.

Гартовані димом і торкані смертю в боях,
Здригнулись від болю його бойові побратими.
Немає Петлюри? А ще ж недокінчений шлях,
І з ким же народ із боями до волі ітиме?

Ще бій недокінчений, кров'ю земля не зійшла,
Ще серце не вбите і мрія до волі не вбита,
Ще прийдуть діла, недокінчені світлі діла,
Дорідні, як плід золотого, достиглого жита.

Він сам же казав: перековувать будем мечі
Тоді на плуги і освячені спокоєм рала,
Коли відгримлять бойові оборонні кличі
І встане держава, що в бурях на ноги ствала.

3.

Ще поле лиш пооране,
Ще поле лиш зволочене...
О, ні, життя не зборене —
Життя оце вкорочене!..

Життя це вічно житиме,
З живими — не із мертвими,
Із славою покритими
Героями і жертвами.

З живими не розлучено
Борця, вождя умілого.
А де ж того научено —
Убивцю ошалілого?

4.

Це ти, Москво! Твої це чорні руки.
Ти всюди йдеш, як тінь важка, німа.
І там, де станеш, — чорний крик розпуки
Земля з-під ніг до неба підійма.

І там, де йдеш, кривавляться дороги,
Туди, де глянеш, хмара приплива.
Лежать мертвотно спалені облоги,
І сохнуть: ліс і ріки, і трава.

Коли б зібрати сльози всі докупи,
Що ти, кривава, витисла з очей,
Коли б покласти разом людські трупи,
Тіла тобою знищених людей, —

Над морем сліз постали б чорні гори,
Й тоді тебе на міліони літ
За напади, за сльози, смерть і горе
Прокляв би світ, увесь прозрілий світ.

5.

Це ти підіслала убивцю свого на Петлюру.
Хіба ти дивитись спокійно на нього могла,
На цю непохитну, неначе гранітну, фігуру,
На силу, на вираз рішучий ясного чола?

На віру його в перемогу правдивого діла,
На працю невтомну, на ту непохитну любов,
Якою душа його полум'ям буйним горіла,
З якою бої він — і радощі, й муки — пройшов.

О, ні, ти не вбила його у Парижі, не вбила,
І спокою в смерті його не знайшла ти собі,
Бо він не один, бо за ним не розгромлена сила
Людей, загартованих в праці, в тяжкій боротьбі.

До тебе ненависть росла, і росте, і ростиме,
І муки від тебе потроюють вибухливий гнів.
Шалій же у люті! — Народ за Петлюрою йтиме,
Його заповіти пішли від батьків до синів.

Це сталось не диво, що смерть його більшим
зробила,
Що стали дорожчими обриси мертві лиця,
Бо тіло лише забирає з собою могила
Від чесного лицаря, друга, вождя і борця.

Величні діла залишаються тут, між живими,
І зорями сяють слова заповітів живим:
Не кидайте зброї, мечами своїми ясними
Виборюйте землю, виборюйте батьківський дім!

6.

Хилились важко, наче крила,
Над тілом рідні прапори,
І сонце золотом росило
Лице заквітчане згори.

Морозом зімкнуті повіки —
Життя нежданний перелом...
А десь степи шуміли й ріки,
І мріяв Київ над Дніпром

Про дні, як покликом металів
Заграли в буряній імлі
Грімкі слова універсалів —
Законів вільної землі,

Про дні, коли Софійські дзвони
Свободи вістку рознесли,
І за колонами колони
До бою з ворогом пішли,

Коли, мов в давній хід Батиїв,
Потоком грізної води
Пішли обороняти Київ
Від кровожерної орди...

Пішли оборонять державу,
Здобуту боєм із тюрми,
За волю, землю, давню славу
Ставали голими грудьми.

7.

Вставало у пам'яті друзів життя недожите,
Полтава далека, і вулиця рідна, і двір,
Зелені луги і лани, тиха Ворскла і квіти,
І мрії юнацькі в вечірньому сяйві сузір.

Полтавської бурси тупі і мертвотні науки,
Юнацькі гурти семінарські, де серце росло,
Де праці нової шукали окрилені руки,
Де било водою таємне дзвінке джерело.

І книги таємні, що рвали на волю за стіни,
Що вчили любити свободу і правду, й добро,
Боротись за волю своєї землі — України,
За Київ наш славний, за села, міста, за Дніпро.

Їм слово Шевченка, мов сонце, дорогу світило,
Їм думи Франка зігрівали юнацькі серця,
У клясах похмурих мов вітром весняним шуміло:
Розмови, пісні у вечірні часи без кінця.

Хто б думав, що тихий юнак із очима сумними,
Що часом не стримає в болі гіркої сльози,
Мов дуб, розів'ється і спереду потім ітиме
У час лихоліття і слави, вогню і грози.

Усі його знали й любили, бурсацькій малечі
Він батьком і матір'ю був у шкільному дворі,
Мирив її, вчив її, й Симона лагідні речі
Розносили всюди в пошані малі школярі.

Він з книги зробив свого першого щирого друга,
В минуле далеке ходив, у широкі світи,
І рано дізнався, що чорна московська наруга
Зуміла на нас, наче камінь, важкий налягти.

І виссала кров нашу, й душу, мов гад, отруїла,
І треба з роками збиратися з силами всім,
Щоб скинути кільця гадючого чорного тіла,
Щоб дім оновити, украдений батьківський дім.

І він прислухався до кожного рідного звуку,
І він приглядався до тих, хто ставав за своє,
І він виростав, в боротьбі випробовував руку,
І вже відчував, що година розплати встає.

8.

Мов хвиля збурена висока,
Народ здригнувся у війні,
І здійснились слова Пророка
Про землю, збуджену в вогні,

І про людей, що обікрали
Її безпомічну, сліпу...
А сурми радісно заграли
В лункому рідному степу.

Гей, загукали до свободи
Залізним співом сурмачі:
Вставай, вставай, вставай, народе!
Бери із схованок мечі!

Прийшла година довгожданна,
Збирайтесь в сотні, у полки,
На довговічного тирана
Ідіть, сини, ідіть, батьки!

Уставай, уставай, недобуджений краю!
Не повторяться скоро ці дні, ці роки!..
Уже царських орлів обезкрилену зграю
Розігнали з престолу повсталі полки.

Вже діди твою казку давно розказали,
Твою долю давно проспівали співці.
Боронись, боронись, боронись від навали,
Твоє щастя у тебе лежить у руці.

(Закінчення в черговому числі.)

ЧИСТИМО ФОРНЕСИ

усім нашим відборцям опалової оливи.

Тому користайте з цієї нагоди і замовляйте негайно в нашій фірмі опалову оливу. Будете мати повне вдоволення та

ПЕРШОРЯДНУ ОБСЛУГУ

DNIPRO

FUEL OIL CO. LTD.

204 Bathurst Str.

Телефонуйте:

Удень: EM 6-6539. Уночі: RO 6-8446 або EM 6-6539

MODERN HEATING

ОПАЛЕННЯ:

Водяне — Парове — Помпи

Оіл Борнери та направи.

J. KIRICHENKO

945 DUNDAS ST. W. — TORONTO, ONT.

PHONE: EM 8-6602

Леонід ПОЛТАВА

Жан Казімір Балюз

Від Редакції: Публікуємо уривок з історичного роману "1709" Леоніда Полтави, що друкується у в-ві "Книгоспілка" в Нью-Йорку.

Пожертвувавши головою повсталого хвастівського полковника Семена Палія, який славно виступив проти зазіхань Польщі, гетьман Іван Мазепа зайняв своїми військами й Білу Церкву, і всю Київщину. Польські магнати, кривлячись, тільки дивилися, як козацькі частини хвилями змивають їх, мов непотріб, з ласого шматочка української землі. Але протестувати не могли: недолугий Август Саський сам же покликав, за домовою з московським царем, українського гетьмана для захисту від повсталого Палія! Так, віддавши на поталу ворогам одну голову, учень Макіявеллі, політик і дипломат Мазепа здобув для своєї держави всю Київщину, що, окупована Польщею, віддавна кликала українського гетьмана.

Гетьман не мав вибору. Підтримувати й далі протипольського повстанця у Хвастові означало накликати в Україну польського й московського війська. За необхідне довір'я гетьман заплатив Петрові І головою Семена Палія. Старий макіявелліст був непохитний — він не хотів мислити серцем.

Київщина ганьбила гетьмана за свого героя, а в той час у Києві студеї вже складали хвалебні вірші та один на честь Івана Мазепи, бо дотепер, мабуть, ніхто з гетьманів не дбав так ревно за школи, книжки й науку.

Гетьмана саме сподівалися з Києва, коли сюди, в Батурин — гетьманську столицю — прибув проїздом з Москви представник його християнської величности короля Франції Людовика XIV Жан Казімір Балюз — випещений пан з коронковим жабо, в сурдуті фіялкового кольору з білими лілеями.

У Батурині, у величному замку ясновельможного пана гетьмана, так же рясно обсадженому деревами, як і обставленому гарматами, Жан Балюз зупинився в розкішних апартаментах, а кілька козаків прислужували йому просто й зручно. Аж тут високий посланець міг вільніше дихнути і, змиваючи дорожній порох, він з насолодою змивав і неприємний присмак, вивезений з Московського царства. Спогади про отих похмурих бороданів-бояр, про насуплених і завжди підозрілих дяків, про юрми стрільців, п'яних і розгнузданих, про сліпу покірність "Помазанникові Божому", про чорні ізби, що безладними купами розкидані по зеленому килимі землі, серед лісів... — все з радістю змивав посланець-француз, звиклий і до версальських менуетів і до варшавських польонезів.

Найприємніше вразило Балюза те, що в замку-палаці, у великій залі, обвішаній портретами чужоземних монархів, він побачив у володаря Країни Козаків... портрет Людовика XIV, великий розміром та ще й на найвизначнішому місці! Поруч, у меншій залі козак показав посланцеві-гостеві велику бібліотеку, і не мало здивувався витончений европеєць, побачивши отут, в Україні, майже на кінці світу, як йому здавалося, — Таціта й Горація, Вергілія й Овідія в оригіналах, всього Макіявеллі, а його "Мистецтво війни" ще й у французькім перекладі! Тут же на полиці, прикрашеній горорізьбою, посланець знайшов ще з запахом свіжої фарби книжку Ріко про Турецьку імперію: хтось уже поробив на її берегах помітки. "Звичайно, — міркував Балюз, — Україна пильнує турецької історії більше, ніж ми там, у центрі Европи"...

Жан Казімір Балюз, славний нащадок Антуана Балюза, першого в почті Марії Люїзи, коли та відвідувала Варшаву, — ще в далекому дитинстві мав нагоду бачити володаря України: це було у варшавському дворі, давно вже, давно... Був тоді пан Іван, а точніше — Ян Мазепа високий і стрункий, з буйним волоссям, що обрамлювало бліде чоло, а вже особливо чомусь запам'яталися Балюзові пальці його руки: білі, тонкі й довгі, випещені, як у панни, а міцні, наче в пруського рейтара.

Чи пригадає аж тепер, у 1704 році, Жана Балюза цей новий могутній володар? Чи зуміє здобути прихильність короля козацької нації, як поговорюють — вірного союзника Петра Московського?

Отак міркуючи, французький дипломат поволі йшов повз полиці з книгами. На жаль, слабо знаючи слов'янське письмо, не міг прочитати назов багатьох книг київського видання. Любителя поезії, його особливо зацікавила збірка віршів, та, Боже, чим тільки не цікавиться людина, але не все їй пізнати! "Як Україна й Московщина можуть бути союзниками? Таж гетьман на кращому місці в галерії дав портрет короля Франції, носія европейської культури і ворога ростучого Московського гібридного царства чи, не дай Боже, — імперії!.." Взагалі оця Країна Козаків дуже відрізняється від Московщини, як писав Боплян, про що згадував і Ріко. Інтуїцією політика Жан Балюз відчував, що тут, у батуринському замку, в гетьманській столиці України, є для чого і над чим попрацювати: тут крилися великі перспективи для здійснення европейської політики.

Закінчуючи побіжне ознайомлення з бібліотекою, Жан Балюз несподівано для себе сконстатував, що він, ще не добравшись і до Варшави, — уже потрапив у Европу.

Джура-козак увійшов, попередливо кількаразовозово кашлянувши, в залю. Це був молодик, з ледве пробитим вусиком, у малиновому жупані, у вузьких блакитних шараварах і жовтих, немов дівочих, прегарної роботи чобітках. Його молоду й дужу шию обрамлювала безковнірна сорочка, обшита навколо веселим плетивом дрібних блакитних квітів. Парадна, елегантна шабелька доповнювала стрій джури. Козак, попереджений старшиною, звернувся до Жана Балюза з легким поклоном, однак повним величі й самоповаги: польською мовою він попрохав високодостойного гостя на прийняття до гетьманської канцелярії.

Джура-козак запитав ще, чи не потребує якої допомоги високодостойний гість. Посланець передав йому кілька вибраних наніч із бібліотеки книжок, щоб відніс до його покоїв. У тій хвилині з'явився й інший джура, вилита копія першого. Він

і супроводив Жана Балюза до приймальні гетьмана України.

Перед приймальнею стояли двоє козаків без зброї. Двері були широко відчинені. Посланець увійшов до першого покою, що його стіни вабили око прегарними кольоровими малюнками; на бічній стіні висіла чимала колекція старовинної зброї. Жан Балюз мав іти далі, аж тут із бічних дверей вийшов чорнявий, гарний з лиця, молодий чоловік в європейському придворному убранні і, коротко привітавшись по-французькому, пропустив посланця в бічну кімнату.

Це була й не кімната, а чимала заля. Попід вікнами, затягнутими венеційськими шторами з мережкою, стояли газони з квітами. В кінці залі — великий, накритий блакитною скатертиною, стіл, кілька вигідних крісел навколо нього, а в куті на етажерці пильне око посланця помітило купу часописів.

Гетьман стояв біля столу. Стрункий, підтягнутий, пещена рука на ріжку стола; малиновий гетьманський жупан був розшитий на грудях золотом, а золоті стяжки блискали самоцвітами. Гетьман був поважного віку, сивий, очі трохи запали, але горіли молодим блиском. Однак його стрункa постать не зраджувала років, тільки на чолі лягла печатка бурхливого життя й великих турбот. Сиве волосся не старило обличчя гетьманові, а радше додавало якогось чару: такій людині можна було дати і сороківку, і сімдесятку; можна було сказати, що це — обличчя вояка, і так же безпомильно — політика, вченого, поета.

— Вітаю ясновельможного пана гетьмана! Запитую, — продовжував посланець, — ясновельможного пана гетьмана від імени відомого йому могутнього короля християнської держави про найцінніше здоров'я. — Останні слова посланець договорив у глибокому поклоні.

Гетьман легким, бадьорим кроком ступив до посланця, відповів на привітання також латинською мовою і відразу ж відрекомендував Балюзові молоду, в європейському вбранні людину — Пилипа Орлика, тоді вже генерального писаря. Не меншим поклоном привітав Жан Балюз і його — міністра закордонних справ України, бо звання генерального писаря це й означало.

Всі сіли. Орлик відірвав червоні сургучеві печатки з переданого Балюзом листа від Петра І. Гетьман Мазепа обізвався по-польському:

— Не маю більшої приємности, як одержати милу вістку від государя московського, нашого приятеля й заступника... — а сам у той час пильно стежив за обличчям Балюза. Жодне з облич трьох присутніх не виявило нічого: тоненький льодок невідомого, на який ступили розмовці, легенько потріскував, і кожний волів ступати найобережніше.

— Навіть їх королівська величність, — думаючи про Версаль, — сказав посланець, — може не знати про цього листа...

— Ах, його королівська величність може все знати, що діється на нашому дворі, — посміхнувшись, відповів гетьман, — бо ми завжди його вважаємо за великого приятеля нашого народу.

Гетьман знав про вислів Людовика XIV: "Я покладу край московській амбіції!" Він зручно натякнув про це Балюзові. Тоді й посланець французького короля у Варшаві Жан Казімір Балюз дозволив собі завважити:

— Молодий шведський король уже б'є саксонського електора — царського союзника... Петро І напевно покличе козаків на допомогу?..

Але гетьман одразу ж змінив тон:

— Ми дамо московському государеві все, що зможемо. — Трохи подумавши й краєм ока глянувши на генерального писаря, він докинув:

— У жодній комбінації Україна не піде під Польщу, ні під Туреччину, ні до кого...

Гетьман то подавав надії, то рішуче їх заперечував, і Жан Балюз зрозумів, що тут він може тільки інформувати, але не інформуватись. В кінці авдієнції, коли вже подали вино, гетьман передав посланцеві французького короля подарунок: обтягнену в шкіру, із золотим тисненням на твердій палітурці, книжку — збірку Таціта.

— Дарую вам частину моєї душі, — із щирістю в голосі промовив гетьман, і здогадливий посланець зрозумів, що цей володар провадитиме європейську політику: московські бояри про Таціта не чули...

У кінці тижня в батуринському замку дві ночі підряд світилися вікна в апартаментах Жана Балюза: посланець писав листа. Із Батурина його відвіз козацький старшина у Віденъ, а з Відня приблизно через два місяці лист прибув до Парижу. Жан Балюз писав:

"Із Московщини я поїхав в Україну — в Край Козаків, і був кілька днів гостем гетьмана Мазепи, володаря цієї країни. Для нього я мав листа від московського царя. На кордонах України зустріла мене почесна варта і з великими почестями ввела в місто Батурин, де стоїть замок володаря Мазепи. Колись він, хоча козацького походження, але із славного шляхетського роду, мав придворну рангу при королі Казімірі. Мій батько добре знав його, навіть я в юні літа сам бачив пана Мазепу при дворі — гарного й стрункого.

"...Він любить прикрашувати свою розмову латинськими висловами і справді у знанні цієї мови може легко суперничити з нашими найкращими отцями-єзуїтами. Взагалі його мова вибаглива та добірна, але говорить мало, воліючи більше слухати.

"При його дворі є два лікарі німці, із ними він розмовляє по-німецькому, а з майстрами-італійцями, яких у замку є кілька, — говорить по-італійському. Я розмовляв із володарем України польською та латинською мовами, бо він твердив, що не дуже добре володіє французькою, хоч оповідав мені, що бував у Парижі та на півдні Франції; був навіть на прийнятті в Люврі, коли святкували Піренейський мир. Я сам бачив у цього мудрого володаря французькі і голляндські часописи.

"Володар Мазепа вже поважного віку, мабуть на десять років старший від мене; вигляд має суворий, очі блискучі, пальці рук тонкі й білі, немов жіночі, але тіло його міцніше від німецького рейтара...

"Його дуже шанують у Козацькій Країні, де народ взагалі свободолюбний і гордий і недолюблює тих, хто ним володіє. Мазепа привернув до себе козаків твердою владою, великою військовою відвагою та пишними бенкетами для козацької

старшини у своїй резиденції. Я був на одному такому бенкеті, багато в чому схожому на польський придворний бенкет.

"Розмовляти з володарем дуже приємно, бо він має великий досвід у політиці; протилежно до москалів — слідкує за подіями в чужих країнах. Він показував мені свою збірку зброї, одну з найкращих, що я взагалі будь-де бачив, а також добірну бібліотеку, в якій так багато книжок латинських.

"Неодноразово я обережно зводив розмову на сучасне політичне становище, але мушу визнати, що від цього володаря не міг витягнути нічого певного. Він належить до людей, які воліють мовчати, або говорити, нічого не кажучи. Однак думаю, що він ледве чи любить московського царя, бо не сказав ані слова, коли я нарікав на московське життя. Щодо Польської корони, то тут пан Мазепа не приховував своє думки: вона йде, як колись Рим, до занепаду. Про шведського короля говорив шанобливо, хоч і вважає його ще замолодим. Особливо був мені приємний вияв пошани володаря Мазепи до особи Його Величности, про якого багато розпитував і якому прохав мене засвідчити свою пошану й відданість..."*

Відіславши листа-звіта, Жан Балюз лаштувався в дорогу. З прикрістю на серці прощався з гостинною гетьманською столицею. Провожав його генеральний писар Орлик. Саме тоді в Батурин прибув православний болгарський єпископ, який, на таємне прохання гетьмана, постарався не забути ні одної новини про збройні успіхи шведського короля Карла XII на території Польщі. Гетьман звелів прийняти єпископа негайно.

В супроводі екскорти кінних козаків, легка карета Жана Балюза викотилася на пагорби. Батуринський замок білів у високих хвилях зелені; група селян працювала в полі й допомагала собі гучною мелодійною піснею. Швидко йшли коні, плавко погойдувалася карета, з-за пагорбів то випливали, то зникали золоті хрести церков. Посланець французького короля вдивлявся прощальним поглядом у пейзажі цієї милої країни, що колись, ще в одинадцятому сторіччі, дала із свого древнього Києва королеву Франції Анну, доньку князя Ярослава Мудрого, дружину Генріха I з роду Капетінгів.

*) Оригінал зберігається в Національній Бібліотеці в Парижі; його віднайшов там для українського читача проф. І. Борщак.

К. ТУРКАЛО

Перед судовим процесом Спілки Визволення України (СВУ)

(Закінчення з попереднього числа)

О 12-ій годині дали третій сніданок — гречану кашу з омастою. О 4-ій годині пополудні обід — високого гатунку борщ, а на другу страву дві котлети з потрійним гарніром. О 6-ій год. підвечірок — знову каша, але інша, аніж на сніданок. Каші мінялися — гречана, пшоняна й ячмінна. А о 8-ій годині вечора чай. І щоразу до всього, крім каш, давали чорний і білий хліб із шматочком масла. Щоразу подавали відповідне начиння — ложку, видельце, ножа і ложечку. І так годували щодня (6 разів), тільки урізноманітнюючи страви. А неділями заведено було на першу страву обіду — бульйон із кулеб'якою та ще й до того третю страву — солодку — крем, кисіль, узвар, солодкий пиріг тощо.

***

Позатим у Харкові знову запрацювала слідча машина. Почали викликати на допити, але вже лагідніші. Люди були вже оброблені, увертюра була готова, усі дії й акти сформовані, треба було тільки дещо здеталювати, щоб вийшла стройна, суголоса, гармонійна опера, ота найстрашніша драма в історії української нації. І суд мав відбуватись в оперовому театрі.

Довший час я сидів сам у своїй затишній, чистій камері, читаючи книжки, а час від часу їздячи до центрального ГПУ на допити. Але одного разу підкинули до мене молодого оловіка на прізвище Ш.; він відрекомендувався, як учитель з Куп'янщини. Справив він на мене підозріле враження. Ціла ситуація підказувала, чи не підкинули мені шпика. А тут одного дня раптом почувся стук у стіну з сусідньої камери. Мій сокамерник заохочував відповісти, але я відмахнувся й не відповів. Так просидів той чоловічок зо мною тижнів із зо два, а може й три. Нарешті його забрали, десь так перед полуднем, а по обіді того самого дня раптом знову почувся стук із сусідньої камери. Ось тоді я зразу й відповів: "Хто ви?" Вистукує: "Холодний, а хто ви?" Замість відповіді я запитав іще: "Як ми вас звали?" У відповідь вистукано: "Гр. Гр." Тоді вже в мене не залишалося жодного сумніву, що то наш високоавторитетний керівник ІУНМ, милий Григорій Григорович Холодний. Зав'язалася розмова. Я вистукав, хто я. У водповідь почув вислів радости, так само, як і я йому, вистукуючи, хто я, висловив і радість і сум з приводу того, що в такій ситуації нам довелося стати сусідами, не бачивши один одного.

Далі пішла ділова розмова. "Хто вас завербував до СВУ?" — запитує Гр. Гр. Я відповів: "Ви; мені Южний показував ваше свідчення". На це Гр. Гр. вистукав: "От негідник! а він понад місяць мучив мене, доводячи, що ви мене завербували, але свідчень ваших не показував".

Відтоді отак ми мало не щодня перекидалися кількома словами, хоч не завжди це можна було робити, бо в мертвій тиші слідчого корпусу навіть, здавалося, малочутні стуки олівцем у стіну могли луною розходитись по будинку й доходити до вух

пильних вартових. Через якийсь час стуки припинились. Пізніше Г. Г. Холодний оповідав, що його піймали на тому й перевели до іншої камери.

**
*

Слідство мало закінчитись раніше, але затягнулось, бо десь у самому кінці грудня, чи на початку січня заарештували Л. М. Старицьку-Черняхівську. Отже, потрібний був час, щоб і вона "вивчила" призначену їй ролю. Але її заарештували на свою голову. Пізніше ми побачили, що вона виявилася найздібнішою серед нас усіх, але про це не місце говорити тут, бо то стосується самого судового процесу.

Слідство у кожного закінчувалося в різний час, але приблизно до середини лютого 1930 р. воно закінчилося для всіх.

У Харкові я вже нічого не писав, хоч слідчий і намагався видушити з мене плятформу й програму СВУ. Я рішуче відмовився, мотивуючи тим, що ГПУ "напевно вже знає" їх, а я не знаю. Тоді напосівся, щоб я написав, які терористичні акти підготовляло СВУ. На це я відповів, що ми на "ІНАРАК-у" говорили тільки про червоний терор, і вболівали, що багато гине наших людей, цілком неповинних, а відповідний терор відкидали, бо він несенсовий і безглуздий.

Нарешті десь усередині лютого, після довгої перерви, несподівано мене знову покликано на допит. Повезли. Коли привезли, я побачив, що мене ведуть не звичною дорогою до мого слідчого, а іншою. Мене ввели до великої кімнати, де вже був мій слідчий і сидів за столом, що стояв посередині кімнати, у центрі. А навкруги при стінах тягнулася суцільна полиця і на ній стояли, як у бібліотеці, одна біля одної якісь великі не то книжки, не то папки.

Що воно таке має бути? — подумав я. Невже щось нове напливає? Сів. Слідчий почав: "Ваше слідство закінчене. Досі ви були в моєму розпорядженні, а тепер я у вашому розпорядженні..."

Блискавицею промайнула думка — безглузда, наївна, божевільна думка. От такої, що ж воно таке, — невже мене зробили слідчим, а його моїм підслідчим...?

"За радянськими законами, — провадив далі слідчий, — коли закінчується слідство, підсудний має право обізнатись із свідченнями всіх інших підсудних у тій самій справі. Отже, ви маєте право обізнатись з усіма свідченнями, що ось стоять на цій полиці (і провів рукою уздовж усіх стін). Скільки б часу ви не сиділи, перечитуючи їх, я не маю права спиняти, а мушу сидіти й пильнувати вас".

Ось воно що! І відлягло від серця. Але ж, подумав я, скільки ж то часу треба, щоб перечитати оці всі томи! Ледве, чи й за кілька тижнів перечитаєш! І то ж, виходить, кожному з нас дається право на це. А приводять сюди поодинці, поки всі перечитають, то це мине кілька років. Але тим часом я попросив показати, де свідчення Павлушкова, бо знав, що він перший був заарештований.

"Том третій, дві частині" — відповів слідчий. Підійшовши до полиці, я побачив, що папки перенумеровані. Узяв дві прегрубезних частини третього тому й почав перегортати, чи не натраплю на місце, де вперше згадується про СУМ і СВУ. Довго перегортав. Перше натрапив на таке місце, що звучало приблизно так: "Здається, справді була така розмова з Єфремовим і Дурдуківським про Спілку Визволення України..." Здається... Це ж звичайна форма, коли підказують щось, а потім настирливо вимагають ствердити це. Ого, подумав собі, ниточку схоплено. І пішло далі, уже певніше, без "здається". І чого тільки там не понаписувано!

Узяв свідчення С. О. Єфремова. Поглянувши, здивувався, що то 1-ий том, коли це продовження 3-тього тому. Отже, виходить, не дарма С. О. Єфремов побоювався: "Боюся, що молодики там багато говоритимуть, а треба більше мовчати". Або, як подає проф. Н. Василенко-Полонська слова С. О. Єфремова: "...навіщо заарештовані так багато розмовляють?" "Часи декабристів, — казав він, — минули, тепер потрібно мати витримку й не казати нічого". (Н. Василенко-Полонська "Українська Академія Наук"). Але там він уже сам не міг не казати нічого. Він прийшов на готове.

Побіжно, нашвидку перегорнувши потрохи ще свідчення Гермайзе, Ганцова, Холодного, Кривенюка й Дубровського, я сказав — годі. Важко було читати. Мене повезли назад на Холодну гору. Важко було на серці. Я переконався, що під тиском слідчих ті милі, талановиті, незаперечні українські патріоти, неоціненні для української культури, науки й загального життя України люди потрапили до невблаганної терлиці й під тяжкими ударами мечика несамохіть розм'якли та виклали перед жорстоким ворогом усі утаємничені свої почування, прагнення, надії на ліпшу долю мученого віками свого народу, долю України, одягнувши все це в кафтан контрреволюції. У кожного те признання вимушене, підказане, вичавлене, але на диво в кожного, як з'ясувалося пізніше, на самому судовому процесі, був свій на те погляд і підхід.

Мені важко стало. Боляче було читати сторінки, що на них наче маячіла кров. Я не міг довго читати. Змучився. Тим більше, подумав я, квінтесенція з усього того написаного однаково виявиться на суді. А від того ще важче стало. Невже свій народ і світ побачить нашу кволість, що ми дали на поталу ворогові свої найліпші почування, свою ідею. Чи не ліпше було піти на страту, а того не робити. Але то вже така підступна робота лицемірного ворога, що своєю підлесливістю збив нас з позиції. Далися на гачок. У кожного жевріла надія, що може й справді ще була змога прислужитись своєму народові, що ще не все втрачено. Але одночасно з усіх писань підсудних помітно визирало те, що на більшовицький суд іде українська нація.

Майстерна до віртуозности поліційна більшовицька машина, що згодом могла перемолоти навіть таких людей, як Ягоду, творця й головного конструктора, головного механіка й машиніста-ката з його надхненниками — Зінов'євим, Каменевим та ін., на передсудовому слідстві СВУ випробовувала свої сили й технічні спроможності. Приглядалась, щоб кожний ґвинтик працював бездоганно, щоб ніщо не залишилося неперемеленим із того, що становило ідейний багаж жертв, які потрапили тоді до її страшних щелепів.

Коли я скінчив був переглядати свідчення, то звернувся до слідчого із запитанням, приблизно в такій формі: "Я йду на суд. На суді треба говори-

ти правду. А що робити з тією неправдою, що її допустився я й інші підсудні?" На це слідчий мені відповів так (майже дослівно): "Нам неправди непотрібно. Попробуйте на суді сказати це; тоді ми дамо подання прокуророві, що маємо проти вас додаткові матеріяли й заберемо знову, коли б навіть суд вас виправдав".

25 лютого 1930 року принесли мені в камеру й дали під розписку "Винувальний висновок у справі контрреволюційної організації "Спілки Визволення України" (за винуваченням С. Єфремова, В. Чехівського, А. Ніковського та інших)" — друкована книжка на 232 сторінки. З неї я довідався про те, про що сподівався довідатись тільки на суді. Найперше впало в око, скільки хто написав аркушів. Подано витяги із свідчень окремих підсудних і показано при них число аркуша, звідки взято витяг. Найвище число аркуша ще не означає, що то останній аркуш із писань підсудного, бо могли бути й далі ще списані аркуші. Проте, ідучи за тими найвищими числами у винувальному висновку, можна скласти приблизно картину, скільки аркушів паперу списав той чи той підсудний:

Близько 800 (795 точніше) аркушів списав — 1 (Павлушков); від 600 до 700 — 1; 500 — 600 — нема; 400 — 500 — 1; 300 — 400 — 2; 200 —300 — 1; 100 — 200 — 8; 50 — 100 — 11; менше, як 50 аркушів списали 12, а за двох (Ганцов і Страшкевич) невідомо, бо з їхніх свідчень не подано у винувальному висновку жодного витягу.

Судовий процес СВУ почався 9 березня 1930 року в оперовому театрі на Римарській вулиці міста Харкова, тодішньої більшовицької столиці України.

К. ТУРКАЛО

Судовий процес СВУ

Судовий процес СВУ розпочався в неділю 9 березня 1930 року в будинку Харківського Оперового театру й закінчився перед 12-ою годиною у Великодню ніч 20 квітня того самого року. Засідання суду відбувались ранішні й вечірні, з перервою приблизно на 2 — 3 години на обід. А сніданки й підвечірки давали підсудним у самому будинку Опери, перериваючи для того засідання на півгодини, а то й довше. Тоді підсудним на лаву зразу виносили на тацях гори бутербротів (по-тутешньому — "канапок"), тістечок і в чашечках чай. Так тривало якийсь час. Але така "маніфестація" перед чужинцями не на жарт почала дратувати "публіку", що таких контрреволюціонерів і так годують. А головне, що вона про такі речі не могла й мріяти, бо їх уже не було в продажу. Тоді стали виводити підсудних за лаштунки й там на столах усе те саме стояло й кожний їв, скільки хотів.

Возили підсудних із Холодної гори до Опери двома автобусами, що заїздили в подвір'я, а звідтіля безладним порядком, чорним ходом, вони заходили до будинку, на сцену. На сцені була збудована спеціяльна лава підсудних із бар'єром із трьох боків та з трьома рядами крісел, по 15 у кожному, бо всіх підсудних, як виявилося, було 45. Кожному було призначене певне місце, визначене перед початком, коли в певному порядку запроваджували підсудних на лаву. Після того кожний знав уже своє місце й сідав на нього, незалежно від того, після кого, чи перед ким він підходив до лави.

Судила Сесія Верховного Суду УРСР: голова — Приходько, члени: Одинець — селянин, тодішній Голова Всеукраїнського Комнезаму, проф. (?!) Волков, Коробенко та проф. Соколянський. При них було ще двоє, ніби запасових, але вони ввесь час брали участь у судових засіданнях і навіть іноді давали запитання підсудним — Муха і Корженко. Прокурорів і оборонців було багато. Головний державний прокурор — Михайлик, а при ньому — Ахматов, Якимишин і Бистрюков. Громадські прокурори: П. Любченко — від Всеукраїнської Ради Профес. Спілок, О. Слісаренко — від письменників і акад. Соколовський — від Академії Наук. Оборонців призначених від влади, також було чимало: Виноградський, Гродзинський, Ковалівська, Обуховський, Пухтинський, Ратнер, Віленський, Рівлін, Потапов, Волкомірський тощо. Як розподілені були оборонці для підсудних не пам'ятаю, але, скажімо, С. О. Єфремову призначили окремого оборонця, правника — професора Харківського ІНО, Шаца, що обороняв тільки одного Єфремова, а, скажімо, "інараківців" — групу з шістьох підсудних — обороняв Вол. Олександр. Обуховський. Обидва ці оборонці, та й чимало інших, — жиди з национальности.

Почалося з читання Винувального Висновку. Це забрало два дні — два ранішніх і два вечірніх засідання (приблизно).

Коли закінчили читати Винувальний Висновок, почались судові допити.

Першого викликали на допит академика С. О. Єфремова, а далі в тому порядку, як визначив пізніше суд. Усього, про що кожний із підсудних говорив, не пам'ятаю, але й годі було б усе викласти в такій статті. Кожний визнавав свою провину й каявся. Проте, з уст кожного виразно було чути, що в його роботі ним керувала українська ідея, і що він хотів, щоб Україна була справді самостійна, соборна, з демократичним ладом у формі Української Народної Республіки. Не зітруться з пам'яті й до кінця мого життя тільки видатніші місця з судового перебігу, що закарбувалися в самій моїй душі.

Допит С. О. Єремова був найдовший; він забрав кілька засідань — два дні, і ще й трошки третього. С. О. Єфремов говорив і відповідав на запитання судового синкліту спокійно, урівноважено, але був дуже сумний; в усій його мові відчувалася вимушеність, нещирість, що він говорить не те, що хотів би говорити, а через те яскраво виступала трагічність його становища. Його душа опинилась у кайданах катастрофального збігу політичних обставин того часу для України. Видно

було, що він багато пережив за час передсудового слідства, і що ГПУ добре над ним попрацювало, коли врешті вичавило з нього таке зізнання:

> ..."Тяжко кінчати цим підсумки чиї би то не було. Це значить — визнати повною мірою політичне банкрутство за собою, закреслити цілу політичну смугу, з усіма висновками, які з того акту можна зробити. І найперший із них: люди, що так можуть помилятися — повинні зійти з політичної арени раз назавжди. Вони можуть бути корисні в сфері своєї професії чи спеціяльности, але в сфері політики вони покінчили самогубством. З політичного погляду маємо многоголовий труп, якого вже ніякими силами не піднести"...
>
> (Том І, арк. 287, стор. 218)

Стиль мови безперечно С. О. Єфремова, але нема жодного сумніву, що багато його писань про ці підсумки рвав йому слідчий на шматки й кидав до коша, поки домігся бажаного змісту. Треба думати, що таке зізнання й не давало змоги С. О. Єфремову говорити на суді те, про що він хотів би сказати, хоч і намагався трохи злагіднити понаписуване на передсудовому слідстві.

У В. М. Чехівського йшли переважно розмови з прокурорами про Українську Автокефальну Православну Церкву. Прокурор глумливо запитав його, як у ньому поєднувались Христос і гайдамака, як колишнього члена соціял-демократичної партії, а тепер члена СВУ. На всі такі запитання, дражливі своїм змістом, В. М. Чехівський відповідав спокійно, мудро, із збереженням своєї гідности.

Гермайзе Й. Ю. говорив про поступове "вростання" українського національного руху в радянську систему, докладно розповідав про українську роботу в ділянці історичної науки, а щодо політичної роботи й зв'язку з закордоном, то тут стався дуже неприємний епізод. Прокурор спитався, як він поставився до листа Л. Чикаленка. На те Гермайзе відповів, що такого листа не було. Тоді прокурор зажадав у голови суду дозволу запитати про це підсудного С. О. Єфремова. На запитання, чи був такий лист, Єфремов відповів, що був і сів. Прокурор-жид Ахматов, а за ним і П. Любченко, брали Гермайзе на кпини, що той зрадив Талмуд і перейшов на український ґрунт.

Поки Гермайзе стояв на катедрі, з якої кожний підсудний давав судові свої зізнання, він тримався спокійно, належно й гідно відбиваючи всі блюзнірські напади прокуратури, а коли прийшов після допиту на своє місце, то розплакався. У перерві він пояснив мені, що його розхвилював так П. Любченко. Гермайзе сказав тоді таке: "Любченко мій політичний учень іще з передреволюційних часів. Я дуже любив цього здібного, розумного молодого хлопця, і покладав на нього великі надії, а тепер дивіться, що з нього вийшло. Та ще й береться іронізувати над своїм учителем. Яка невдячність і зухвальство!"

Під час нашої розмови повз нас проходив С. О. Єфремов. Гермайзе спинив його й запитав: "Сергію Олександровичу, скажіть, чи справді був лист від Чикаленка?" — "Ні, не було", — була відповідь. "То для чого ж ви сказали, що був?" У важкому смутку Сергій Олександрович сказав: "Отаке написав, а тепер немає вороття", махнув рукою й відійшов, чи не заховуючи непрошену сльозу, що навернулася до очей. Відчувався страшний трагізм душі, що його створила ота невблаганна машина ГПУ. А листа таки не було; це стверджує сам Л. Є. Чикаленко, що жодного листа не посилав, а тим більше не передавав через А. Ніковського, з яким нічого спільного не мав; яке яскраве фальсифіковане твориво ГПУ. А свого часу Л. Чикаленко ствердив це листом до редакції газети "Діло".

Гермайзе казав мені, що ні на яких зборах отої заплянованої ГПУ шістки, а пізніше семірки, СВУ в С. О. Єфремова він не бував, але слідчий узяв його під такий перехресний вогонь свідченнями багатьох інших підсудних, що йому годі вже було відпиратися й він почав писати. А вже, як написав "був", то далі пішло, як усі слідчі казали кожному підсудному: "сказали А, то кажіть Б".

В. Ф. Дурдуківський мав серед співпроцесників трьох, що були старші від нього на 3 — 5 років, а двох — майже ровесників, але ГПУ зробило його з вигляду найстаршим серед усіх підсудних. Він, мавши 55 років, виглядав старезним дідком. Допит його проходив в атмосфері перманентного плачу й сліз. Він каявся й благав дітей — своїх учнів — простити йому. ГПУ також добре попрацювало над ним, що вимотало з нього таке зізнання:

> "...Визнаю, що національна програма комуністичної партії максимально задовольняє національно-культурні і політичні потреби українського народу, — що національно-політичне становище України в СРСР незрівняно краще, ніж тих частин України, які опинилися під владою буржуазних держав: Польщі, Румунії та Чехословаччини... Висловлюю глибокий сум і жаль, що під впливом і тягарем минулого, яке безумовно засуджено на конання й смерть, я не мав сили і сміливости рішуче піти назустріч тому молодому, світлому, многонадійному, яке принесла комуністична партія..." (Том 2, арк. 59—60).

Дуже визначне місце зайняв на судовому процесі допит Людмили Михайлівни Старицької-Черняхівської. Треба зазначити, що коли підходила черга їй іти на судовий допит, дехто з підсудних безпідставно побоювався її виступу, припускаючи, що вона, як жінка, може щось такого наговорити, що пошкодить справі. Але таке говорили ті, що не знали добре Старицької-Черняхівської, негаразд освідомили собі, що таке ГПУ, що таке більшовицька поліційна машина, та яка настанова того процесу. Зате все це дуже добре розуміла Л. М. Старицька-Черняхівська. Виступ Старицької-ерняхівської на суді найліпше схарактеризував пізніше один із оборонців такими словами, сказаними по-російському: "на суде был один мужчина и тот в юбке".

Братися переказувати своїми словами виступ Старицької-Черняхівської — то була б спроба з нікчемними засобами. Треба було б мати правдивий стенографічний запис того, як влучно, гостро, і разом із тим солідно відповідала вона на кожне запитання прокурорів, суддів і оборонців. Її відповіді нераз викликали оплески серед публіки, що ду-

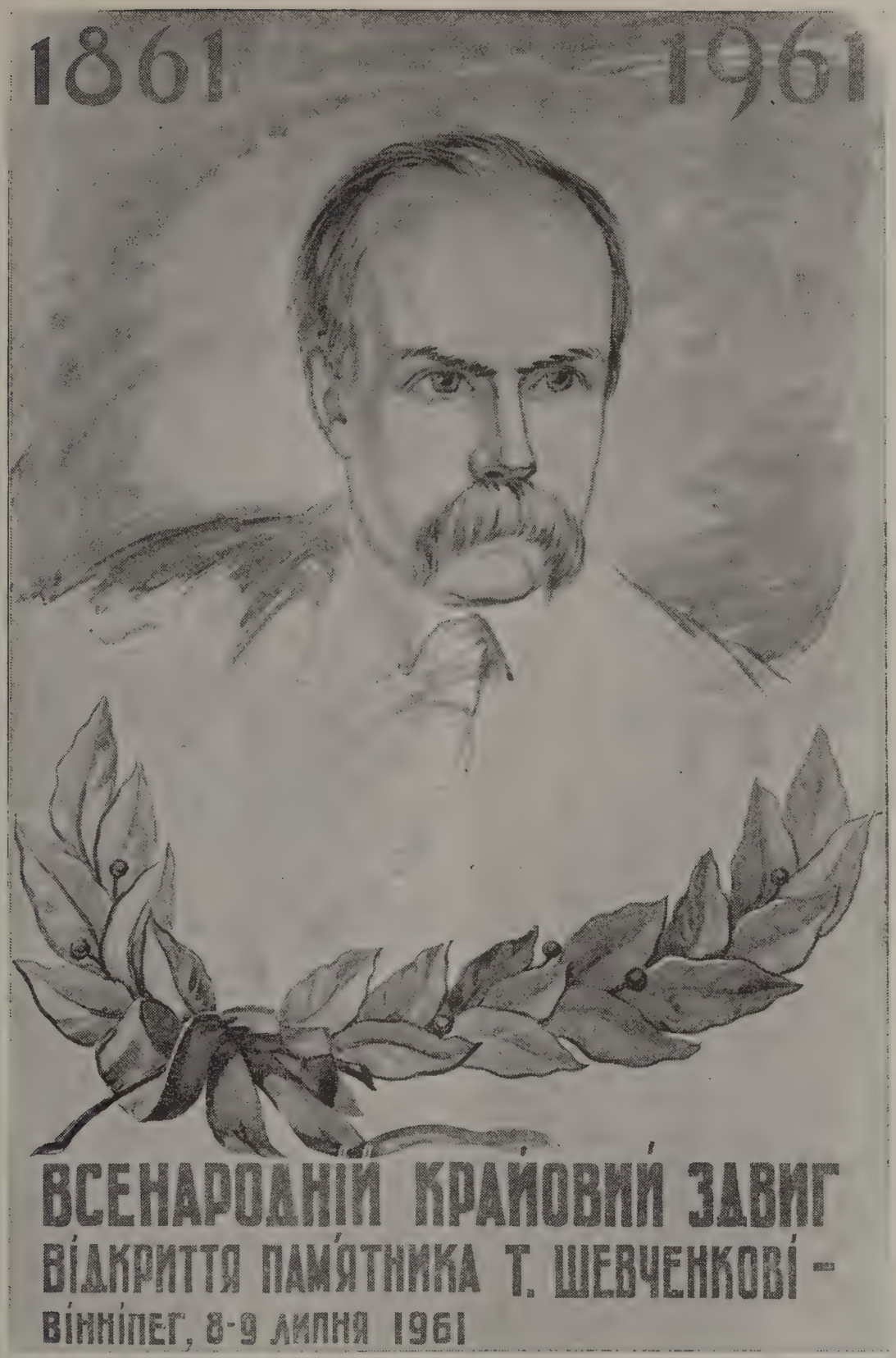

же хвилювало й нервувало суд; судді ніяковіли, а голова погрозливо спиняв їх. У відповідях Старицької-Черняхівської не було каяття та визнання шкідливости в роботі не тільки її самої, а й усіх підсудних. Вона виправдувала всіх, заявляючи, що ті люди, як українські патріоти, прагнули тільки до якнайбільшого розвитку української культури й науки. В її особі виявився несподіваний і своєрідний оборонець підсудних.

Справді подиву гідна була відповідь Стариць-

кої-Черняхівської на запитання П. Любченка (після довшої розмови на тему земельної політики), що треба було б зробити, щоб не було бунтів тих селян, що їм не вистачило б землі після її розподілу. Вона відповіла: "зробити оцей суд над 45-ма чоловіками і тоді все буде в порядку". Так само сміливі були її трактування про тяглість й нерозривність від давніших часів культурного процесу в Україні. Вона солідно й сміливо полемізувала з прокуратурою, ставлячи останню нераз у безвихідь. Не дарма після процесу Михайликові закинуто було, що не він керував процесом, а Старицька-Черняхівська.

* * *

Гідно трималися на суді товариші в науковій роботі В. М. Ганцов і Г. К. Голоскевич. Ганцов не визнав себе за члена СВУ, ні на передсудовому слідстві, ні на суді, хоч як не намагалася прокуратура доводити свідченнями інших підсудних, що він таки був членом СВУ. Із ним взагалі стався якийсь вийняток. На передсудовому слідстві кожний знав від слідчого, що коли він не признається в членстві СВУ, то не піде на суд, а поза судом буде покараний. А як сталося з Ганцовим, що він, не признавшись, був на суді, то вже таємниця ГПУ. Можливо ГПУ було зацікавлене мати на суді такого молодого, але дуже солідного вченого, колишнього учня відомого Шахматова, що залишив був його при Петербурзькому університеті. Але Ганцов із революцією волів скинути "чужий кожух" і перейти працювати на рідний український ґрунт, віддавши себе ненажерливому московському молохові. Можливо, у ГПУ була надія, що на суді можна буде примусити його признатись, але нічого з того не вийшло. На суді Ганцов визнав тільки те, що він бере на себе провину за розмови з емігрантами під час свого наукового відрядження до Західньої Европи. У Винувальному Висновку так і значиться, що він "визнав частково себе за винного" (стор. 223).

* * *

Дуже трагічно вражали на судовому допиті зізнання лікарів. Їх було на суді п'ять, — усі професори мединституту. Вони й на передсудовому слідстві понаписували, і на суді зізнавали, що на своїх зібраннях висловлювались за принципову можливість не застосовувати вимог лікарської етики до комуністів, тобто коли б довелося лікувати комуністів, то можна їх труїти, чи якимсь іншим способом убивати. А треба сказати, що з п'ятьох лікарів на суді тільки один був лікар практик-терапевт, а решта: три були професорами санітарної гігієни й один професор-гістолог, і нікого не лікували.

* * *

Судовий допит "інараківців". Першим пішов Г. Г. Холодний, керівник ІУНМ. Його допит був ширший, як людини, що тісніше була пов'язана з вищими колами ієрархічної драбини ВУАН. Він тримався солідно, говорив тільки за свої національні обов'язки, як українця, робити все, що йшло б на користь української нації, яка має цілковите право бути незалежною в межах Соборної України.

Під час його допиту, коли було зроблено перерву, він передав своїй рідній сестрі, оперовій акторці Харківської опери, що сиділа тоді в партері серед публіки, записку такого змісту:

"Торік я сидів там, де ти сидиш тепер, а ти була тут, де я тепер сиджу. Тоді я слухав, як ти співала арію Розіни (з опери "Севільський Цирульник" — К. Т.), а тепер ти слухаєш, як я співаю арію Дон-Базілію "О клевете"".

Можна бути певним, що він дістав би також десь не більше, ніж 3 роки, як і інші "інараківці", коли б не фатальна помилка, що її допустився на передсудовому слідстві його найщиріший друг, фізик А. П. Заліський. Був такий випадок у Чернігові ще 1919 року, коли Холодний був завідувачем школи ім. Коцюбинського, а Заліський — учителем там. Одного разу, після якогось бурхливого засідання з представниками комуністами від облнаросвіти, ці два приятелі йшли десь уже запівніч додому. Подорозі Холодний в афекті жбурнув у гіпсову статую Леніна чорнильницю, яка, можливо, і не долетіла до самої статуї, промовивши: ось від кого почалося все це лихо. Цей випадок і списав у своїх свідченнях Заліський. Суд розцінив цей вчинок, як політичне хуліганство, і ще, на думку оборонця, і потягнуло за собою 8 років суворої ізоляції. Сам Заліський, збагнувши фатальність своєї помилки, зразу після допиту Холодного перестав бути колишнім Заліським (надзвичайно веселою людиною й неперевершеним анекдотистом) і незабаром після процесу з туги й душевних мук захворів і помер.

Усі інші п'ять "інараківців" — Дубровський, Кривенюк, Страшкевич, Шарко й Туркало дістали по три роки суворої ізоляції. Із них тільки один В. Г. Дубровський — без жодної заміни чи то на умовно, чи на вільне вислання на три роки. Він на передсудовому слідстві написав, а на суді на запитання голови суду ствердив, що Москва дала для української культури тільки "лапті, соху й самовар", а сама впродовж цілої своєї історії послуговувалася здобутками української культури.

Не зайво буде зазначити, що я на судовому допиті таки справдив те, про що запитував свого слідчого після перегляду свідчень підсудних на передсудовому слідстві, і сказав, що принаймні половина того, що я написав на передсудовому слідстві, і того, що понаписували інші підсудні, то неправда. Голова суду Приходько ще перепитав мене, чи справді я й інші підсудні писали неправду. Я відповів: так!, і на цьому мій допит закінчився. Але разом із тим справдилася пізніше й відповідь тоді та погрози мого слідчого; через кілька місяців після процесу я знову потрапив до ГПУ, і тоді вже перейшов усю його "школу" з модерними засобами впливу, але то вже окрема тема.

Після СВУ ГПУ-НКВД "викрило" в Україні ще понад десяток "підпільних" організацій, але вже жодної не наважилось винести на прилюдний судовий процес, щоб до кінця не розкрити своїх карт. Отож, до однієї з них — "військової" — і пришито було мене вже 1931-го року.

Далі хочу пояснити свої слова з попередньої моєї статті під заголовком "Перед судовим процесом СВУ": "У кожного те признання вимушене,

підказане, вичавлене, але, на диво, у кожного, як з'ясувалося пізніше на самому судовому процесі, був свій на те погляд і підхід".

* * *

Після мого допиту, у перерві, підійшов до мене один із підсудних, лікар В. В. Удовенко, і схопившись руками за голову, промовив: "Костю Тимофієвичу, що ви наробили? Таж ви себе закопали на віки! Ви не розумієте настанови цього процесу!"

"А що ж ви думаєте, Володимире Васильовичу, — сказав я йому — що вас погладять по голівці за те, що ви понаписували?"

"Невже ви не розумієте, що для того й ведеться цей процес прилюдно, щоб показати нікчемність наших замірів та скомпромітувати нашу ідеологію. А що всі підсудні признались і засудили ту ідеологію, то треба сподіватись якщо не виправдання, то легкого присуду. ГПУ тільки того й треба було, а нас, після такого признання, вони й не покарають суворо. А ви раптом на суді заявляєте, що то брехня", — відповів мені В. В. Удовенко.

Я побачив, що він так переконаний у правдивості свого погляду, що зайво переконувати його в іншому, то й на тому наша розмова на цю тему закінчилась.

Із розмов з іншими підсудними я дізнався, що не всі так думали, хоч була якась частина й таких. Вони вбачали в тому прилюдному процесі якусь, незрозумілу мені, особливу місійність. На їхню думку досить було того, щоб підсудні самі себе засудили, визнали за нікчемних перед "величністю" нового політичного руху, нової ідеології, що втілення її в комуністичну форму життя людства має дати "щастя" не тільки Україні, а згодом і цілому світові. Того тільки й треба було ГПУ, щоб підсудні ідеологічно роззброїлись, щоб підсудні самі викрили й визнали всю "гнилизну" старої української національної ідеології і покаялись, а вони самі, як люди, очистившись від тієї "гнилизни", зможуть і далі працювати, уже як "оновлені", чи "вдруге народжені", сприйнявши нову комуністичну ідеологію.

Як сильно вгніздився в голови декого з підсудних, а особливо в декількох лікарів, цей облудний і помилковий погляд на процес СВУ і підхід до нього, може ілюструвати такий факт. Лікар В. Підгаєцький так був переконаний у правдивості такого погляду, і так був певний, що його після суду зразу випустять на волю, що, їхавши слухати вирок, узяв із собою рушника, мило й зубну щітку, щоб мати це з собою, коли після суду піде до знайомих ночувати. Можна собі уявити, якого розчарування зазнали лікарі Підгаєцький і Удовенко, коли почули з вироку, що їх засуджено на 8 років суворої ізоляції кожного, а фактично на вічну загибель.

* * *

Дуже солідно трималися на судовому слідстві полтавці: член Полтавської Колегії Оборонців К. І. Товкач і проф. Полтавського ІНО В. О. Щепотьєв. Вони серйозно й спокійно оповідали про свою роботу, що на неї давала право Конституція УРСР, але надаючи їй суто національного українського змісту.

А чи не останнім виходив на катедру для судового допиту академік М. Є. Слабченко. Він голосно, із запалом, виразно й докладно виклав свій погляд на те, якою має бути Україна. У його словах не так виразно звучали нотки каяття. Він бідкався тільки про те, що й син його сидить тут. Він дуже любив свого сина Тараса, 25-річного хлопця, здібного вже науковця, і просив принаймні його не дуже карати.

ЗАКРИТІ ЗАСІДАННЯ СУДУ

Був би не цілком окреслений навіть цей коротенький нарис того, що було на судовому процесі СВУ-СУМ, коли б не згадати про закриті засідання суду. У Винувальному Висновку діяльність СВУ, визначену для закритих засідань, списано тільки на 18-тьох сторінках з усіх 231-ної сторінки, як розділ III, але його не надруковано; тільки зазначено: "Не підлягає оголошенню". Ті закриті засідання обставлено дуже таємниче. Закриваючи якось вечірнє засідання, голова суду сповістив, що завтра мають бути закриті засідання суду й нікого до залі суду не впускатимуть. І справді, на другий день оперовий театр був порожнісінький, жила тільки сцена. Час від часу, правда, в урядовій ложі з'являлася фігура якогось члена уряду. Найчастіше з'являвся Скрипник, але й він постійно не сидів.

Ті закриті засідання виглядали так, наче ото когось ховають, наче десь лежить покійник, а люди, що зібрались віддати йому останню шану, притишеними голосами про щось собі розмовляють. І справді, без перебільшення кажучи, ті засідання провадились півголосом, тихо, щоб і стіни не чули про дуже незграбно, примітивно сфабриковану "Зовнішню орієнтацію СВУ", увесь судовий синкліт був у мінорному настрою, не відчувалося найменшого піднесення.

На допити викликали тільки декількох осіб — може чотирьох-п'ятьох, але найдовше розмова точилася між прокуратурою та С. О. Єфремовим і А. В. Ніковським. Спочатку розмова кружляла коло горезвісного листа Л. Є. Чикаленка, тобто зв'язків з еміграцією, а коли перейшли до зв'язків із урядовими особами чужоземних держав, то кожній сторонній особі складалося таке враження, що й для самого судового синкліту було ясно, що фактично жодних зв'язків не було, а все, що змонтовано на передсудовому слідстві, виглядало нелогічно й непереконливо, шите білими нитками.

Усім було відомо, що на той час на кордонах СРСР уже була спущена залізна заслона, прикордонні смуги поширені до сотні кілометрів (приміром, ст. Жмеринка — то вже була прикордонна смуга), а безпосередня лінія кордонів кишіла псами-шукачами, або, як тоді казали й писали в офіційній пресі — "граница на замке". Отож, коли мова зайшла про емісарів і зв'язкових із закордоном, то можливість появи їх в СРСР зразу відпала, а щодо поштового зв'язку, то не виявилось жодного документу, що міг би довести той зв'язок. Тим то передбачувана ніби сенсаційність цієї частини судового процесу зійшла на пшик. Закритих засідань суду відбулося всього тільки два чи три. Для всіх

підсудних стало ясно, чому уряджено ті закриті засідання, бо виносити те, що говорилося на них, на прилюдні засідання, було б занадто скандально.

* * *

Після судових допитів підсудних і свідків (?) почались промови сторін, а це також забрало кілька днів, бо прокурорів і оборонців було багато. Тут яскраво впадало в око таке явище: упродовж цілого процесу судді приходили, нічого немаючи в руках, — тільки один голова суду, очевидно, для більшої важности, мав завжди із собою невеликого портфеля. На столах у прокурорів нічого не лежало, крім звичайного паперу й олівців; отже, не було жодних речевих доказів, щоб ними бодай як скріпити ту чи ту провину підсудних та довести реальність їхніх контр-революційних вчинків, — не було ні якихось листів, чи листів-летючок, чи чогось іншого, із знайденого й забраного під час обов'язкових трусів і обшуків, коли арештовували всіх, — нічого не було; не було навіть горезвісного "листа Л. Є. Чикаленка, написаного" до С. О. Єфремова, щоб його показати Гермайзе, коли той заперечив його існування. Зато на столах оборонців лежали стоси книжок, рукописів, начерків програм і планів до майбутніх праць підсудних — оті речеві докази праці людей науки, — що саме так, таким способом і чином вони намагались кувати долю свого народу, і з а ц е саме, потрапили сюди на лаву підсудних.

Перший, як належиться, говорив головний прокурор Михайлик. Переказувати його промову немає сенсу; вона, як і треба було сподіватися, складалася із безупинного лайливого списування всіх тих голих, нічим не підпертих, контрреволюційних дій, що тяжіли над підсудними тільки на підставі вимушених, вичавлених із них, їхніх свідчень на передсудовому слідстві. А закінчив Михайлик свою промову приблизно такими словами у вільному переказі: "Усі ці підсудні (випускаю також лайливі епітети до слова підсудні, бо тепер це вже мало важить) за свою зрадницьку, контрреволюцйну роботу безперечно заслуговують на те, щоб їх покарати на смерть, але, беручи до уваги міць радянської держави, і те, що всі вони визнали свою провину й покаялись, прокуратура на тому не настоює."

У такому самому дусі говорили й інші прокурори, і державні і громадські. Тільки Панас Любченко, як добрий промовець, найліпший з усіх прокурорів, усю свою красномовність використав для найбрутальнішої лайки на адресу підсудних, обзиваючи їх скаженими псами, виродками людського роду тощо. І він найбільше напирав на те, що треба знищити "тих виродків".

* * *

Після промов прокурорів прийшла черга й на оборонців. Шкода було їх. Що вони мали говорити в обороні підсудних, коли добре вже знали техніку більшовицьких судів і добре розуміли, що то все вирішене наперед, а їхня роля — роля статистів у тій "оперовій драмі". То не те, що кожний із них іще за царських часів (бо всі вони були вже не такі молоді) міг говорити вільно про те, чого вимагала справа, законне право, а найголовніше, чого вимагала їхня совість. А тут оте законне право й совість вони мусіли замкнути в собі й ключа викинути, щоб, бува, хтось не попробував відімкнути й поглянути на них. Їх визначила влада і вони мусіли грати ролю оборонців (здається, чи не одного тільки П. Пухтинського запросили, даремно витративши, дружини Г. М. Іваниці й В. М. Доги, і він обороняв т. зв. педагогічну групу. А чи хтось інший із оборонців був запрошений, того не знаю). Так ось щодо тих оборонців, то вже з того, як вони обізнавались із справою та із своїми "підоборонними", не можна було зразу розібрати, чи то з тобою говорить новий слідчий, чи оборонець. Але то вже таке становище оборонця в більшовицькій дійсності. Кожний із них говорив обережно й стримано, але часто беручи зі стола ту чи ту книжку й тримаючи її в піднятій руці, намагався тим "переконати" суд про потребу поблажливіше поставитись до його підоборонного, вказуючи на його неабияку вагу в ділянці культури. А ось, скажімо, отой запрошений від підсудних п. Пухтинський, то той просто почав із того, що попросив найперше пробачення в суддів, що йому доводиться обороняти таких непритаманних злочинців-контрреволюціонерів. Чи чувана річ у судовій практиці, щоб так поводився на суді оборонець?

Як виняток, дуже красномовно й сміливо виголосив свою промову оборонець В. О. Обуховський, з національности жид. Його промова була така блискуча й переконлива, що коли він скінчив, серед публіки залунали рясні, тучні й довготривалі оплески, що їх ледве спинив голова суду. Обуховський дуже мало, а то майже й зовсім не говорив за СВУ, як організацію, а цілу свою промову побудував на характеристиці своїх підоборонних, згадуючи багато й інших підсудних, та яку вони мають питому вагу в житті, науці й культурі Української Радянської Соціялістичної Республіки. Формально він обороняв шістьох "інараківців".

* * *

Після промов оборонців усі підсудні виступали, знову на тій самій катедрі, де відбувались судові їх допити, з останніми своїми словами. Усі вони знову каялись у своїй контрреволюційній роботі, просили суд не суворо їх карати, а дати змогу працювати й тим загладити свою провину.

Коли закінчились останні слова підсудних, суд пішов на нараду. Вироку довелося чекати днів із зо два (точно не пригадую). За цей час суд ніби радився, кого на скільки засудити. Але найімовірніше, що то була тільки проформа, замилювання людности й світові очей, бо напевне те, як покарати й яку кару дати кожному підсудному визначено заздалегідь, і визначив це не суд, а хтось інший, що стояв вище над судом і в руках якого була доля не тільки підсудних, а й цілого судового синкліту.

Напередодні Великодня 1930 року всіх підсудних звичним порядком, автобусами, повезли слухати вирок. Читання вироку забрало кілька годин. Чи була згадка у вироку про смертну кару, признатися, не пам'ятаю; якщо навіть і була, то це, зрештою, жодного значення не має, бо то була проформа, а що державна прокуратура на тому не на-

стоювала, то це добре закарбувалося в пам'яті. Розмір кари був від 3-ох до 10-тьох років суворої ізоляції, без конфіскації майна й поразки в правах після відбуття кари. Дев'ятьом особам із тих, що їм дано по 3 роки суворої ізоляції (а всіх, що дістали були по 3 роки, було 19 осіб), визначено умовно, а трьом замінено на 3 роки вільного вислання.

Коли голова суду Приходько скінчив читати вирок, він підкликав коменданта суду, переказав йому знову прізвища тих дванадцятьох осіб, що їм визначено кару за умовну й замінено на вільне вислання, і наказав вивести їх із лави підсудних і випустити на волю. Це було за кілька хвилин до Великодніх дзвонів.

Усіх решта 33 особи знову повезли на Холодну гору до Слідчого корпусу. З другого дня, тобто з 1-го дня Великодня їх перевезли на звичайне в'язничне харчування з "баландою", гарячою водою, замість чаю, та шматком чорного хліба.

Отак закінчилася ота страшна, трагічна катастрофа української нації наприкінці 20-их років нашого XX-го століття.

ЕПІЛОГ

До кожної історичної події можливі два підходи: політично - коньюнктурний, базований на емоціях і партійних інтересах, і історично - науковий, базований на історичних фактах і документах, та належній аналізі тих фактів.

Перед 1960 роком за справу СВУ писалося не так багато, і стримано, хоч дехто й пробував виявляти експансію. Коли переглянути те, що я писав ("Нові Дні", "Свобода", "Український Селянин", "Народна Воля") і виголошені досі мої доповіді, то можна побачити, як я, знаючи настрої еміграції й беручи до уваги партійні інтереси, обережно й стримано трактував справу СВУ, не чіпаючи її глибше, у суті, але недвозначно підготовляв українське еміграційне громадянство до саме історично-наукового висвітлення її.

Зате 1960-ий рік, у 30-ті роковини Судового процесу СВУ, приніс нам зливу писань, особливо, як з рогу достатку, від однієї групи людей, що присвоїла собі монополію на цю справу. Від неї за попередні свої статті й спогади я вже вазнав незаслуженої лайки й навіть "виключення" із числа 45. Воістину міг би я повторити слова Івана Гуса: O, sancta simplicitas! Але добре було б, коли б тільки то була ота щирість і свята простота, — від них можна прозріти й опам'ятатися, але гірше, коли то щось інше.

Тим людям треба спокійно й серйозно продумати й проаналізувати історичні факти, цілу історію відтинку того часу, а з нею й справу СВУ-СУМ, пов'язавши її із загальною політикою СРСР, сіреч Москви, із резолюціями й ухвалами московських партз'їздів і партконференцій тих часів. Я радив би тим людям обізнатися із цим. Воно відкриє їм очі. Це треба конче зробити, щоб своїми діями й писаннями не допомагати більшовикам виправдатись перед світовим людством і перед історією за знищення української інтеліґенції з тих 45-ох і поза ними та незчисленної кількости українського народу в роках 1928 — 1934 і далі. Треба, нарешті, перестати продовжувати судити тих нещасних 45 жертв, що сиділи на лаві підсудних, і тисячі жертв, що поза тим прилюдним видовищем 1930-го року віддали своє життя за долю України, і тим зневажати їхню пам'ять. Їх багато, вони для нас здебільшого безіменні, але їх знає Бог і Він нагородить їх за їхню відданість справедливій українській ідеї.

Треба висвітлювати історичні події правдиво, на підставі історичних фактів, щоб майбутній український Пімен міг "пыль от хартий отряхнув, правдивыє сказанья" переписати, і щоб могли нащадки християнські України дізнатись про неї та синів її минулу нещасливу долю.

ШКІЛЬНІ ПІДРУЧНИКИ

для всіх кляс українських шкіл на еміграції:

1. **Л. Деполович**

БУКВАР

Четверте поправлене видання

Ціна: У Канаді і США — 1.25 дол.,
в Англії — 10 шіл., в Австралії — 12 шіл.

2. **Петро Волиняк**

БАРВІНОК

Читанка для 2-ої кляси

Третє поправлене й поширене видання

Ціна: у Канаді і США — 1.20 дол.,
в Англії — 10 шіл., в Австралії — 12 шіл.

3. **Петро Волиняк**

КИЇВ

Читанка для 3-ої кляси

Друге збільшене видання (більший формат і виразніший та більший шрифт)

Ціна: у Канаді і США — 1.25 дол.,
в Англії — 10 шіл., в Австралії — 12 шіл.

4. **Петро Волиняк**

ЛАНИ

Читанка для четвертої кляси

Друге поширене й поправлене видання (збільшено кількість сторінок, збільшено шрифт і формат сторінки).

Ціна: у Канаді і США — 1.25 дол.,
в Англії — 10 шіл., в Австралії — 12 шіл.

5. **Петро Волиняк**

ДНІПРО

Підручник з історії української літератури і хрестоматія.

Єдиний на еміграції підручник такого типу. Книжка ілюстрована.

Ціна: у Канаді і США — 1.50 дол.,
в Англії — 10 шіл., в Австралії — 12 шіл.

6. **Дмитро Кислиця**

ГРАМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

(Фонетика й морфологія).

Підручник пристосований до українських еміграційних шкіл (багато прикладів і завдань). Сьогодні — це єдиний підручник з української мови на еміграції.

Ціна: у Канаді і США — 1.50 дол.,
в Англії — 10 шіл., в Австралії — 12 шіл.

Замовляти в "Нових Днях". Школам і книгарням та церковним громадам — знижка.

П. МЕЛАЩЕНКО

ПРО ЖЕРЦІВ „МОДЕРНІЗМУ“

Усе ми любим — пал холодних чисел,
І видив божеських дарунки...
(А. Блок. "Скити".)

Наука так само захоплює великого вченого, як і мистецтво захоплює великого мистця. Якщо перший глибоко відчуває "пал холодних чисел", то другий ясно розуміє конечну потребу твердої наукової основи в такому, здавалося б "чистому мистецтві", як малярство й скульптура.

Коли ж воно зародилося це мистецтво і що його породило? Історія мистецтва починається, звичайно, з відображення мамутів і зубрів на стінах печер доісторичної людини. Це документи, але є і легенди. В одній із легенд розповідається, як дівчина обвела вуглем силуету тіні від голови свого коханого, — і так постав перший портрет. Таке могло бути, могло й не бути, але в цьому немудрому акті є елемент поезії, виявлення душі, бажання вигукнути — "часе, зупинись!"

Можливо, це і є зародження мистецтва. В даному разі печерні рисунки свідчать про те, що людина на світанку свого існування вже мала в душі якісь могутні паростки, що так високо розвинулись в епохах духової зрілости народів.

Якщо людина відрізняється від тварини перш за все своїм розумом, то на вищому щаблеві свого розвитку, її відрізняє високо розвинений інтелект, потреба мати поживок для розуму, милуватися прекрасним: красою природи, красою благородних вчинків, красою, від якої душа людини росте, стає великою, хоча б на декілька хвилин хоча б на мить, але підноситься над світом турбот і неспокою. І за такі хвилини захоплення ми безмежно вдячні мистцям, і перемагаємо іноді в житті величезні труднощі і перепони, щоб знову і знову перемагати їх.

Ця висока потреба людської душі знаходить своє втілення в малярстві і скульптурі, слові і музиці.

* * *

Можна прийняти за аксіому, що з усіх наших безпосередніх відчуттів зовнішнього світу, властиво, зорове відчуття відкриває його найголовніший аспект і являє собою основне річище до його пізнання. Вигляд предмета, осягнутий зором, дає найповнішу характеристику предмета, якої не може дати ні смак, ні відчуття фактури, ні запах, навіть звучання предмета, сприйняте слухом.

Жива істота не має вірнішого і сильнішого захисника як око. Бачити — значить відрізняти добро і зло, а також оточення з усіма його деталями. Нездатність бачити за всих умов обезброює людину і завдає їй найбільшої втрати у зв'язку з оточенням, зо світом. Якщо ж роля візії така велика, то природно, що в процесі історичного розвитку вся наша зорова уява щільно зрослася з предметним світом, з його внутрішніми змістовими властивостями. І хоч би як далеко пішло уявне мислення, ми не можемо без насильства над своєю психікою оглядати відносні форми і кольори, не порівнюючи їх із предметними реальностями.

Коли дитина малює коло — їй уже вважається в ньому щось, що нагадує людську голову. Дитина ставить посеред кола дві крапки — і виходить лице з очима, або дорисовує зверху кола риску — і виходить яблуко. І хоч би які дивовижні штрихи робила на папері непевна рука дитини — вона шукає і домагається в них подібности до вигляду предмета, і до цієї подібности спрямовані почуття, примушують її рисувати.

Подібність до реальних предметів — ось магічний промінь, який робить для нас живим співвідношення форм і фарб і збуджує зорово-естетичні емоції. Щоб з обдарованої природою людини виростити великого мистця, здібного яскраво відобразити сучасну епоху, треба дуже багато працювати як педагогам, так і їй самій.

Щоб стати мистцем, треба вчитися образотворчого мистецтва, бажано з молодих років, за чітко продуманою програмою, що охоплює найдосконаліші методи вивчення, які б виробили у майбутнього мистця координацію роботи мозку й руки, розвинули в ньому внутрішню зорову уяву і об'ємно-просторове мислення, допомогли опанувати творчий рисунок і відчуття образу.

Мистець, звичайно, схильний до якоїсь непокірности й самостійности, він шукає власних шляхів, не любить нічого накинутого, давно відомих штампів у мистецтві. І такі якості в мистців, безумовно, є дуже цінні. Але коли мистець не вивчив основ образотворчої грамоти, так як письменник не вивчив своєї мови, то тоді справа виглядає трохи інакше і мистець пускає в дію свої підсвідомі почуття, як кажуть, покладається на "нутро". В таких випадкох професори в академіях говорили аматорам "нутра", що вони ніколи не бачили малярів із животом, але без голови. Багато талановитих індивідуальностей, що з різних причин не навчились образотворчого мистецтва — пластики, або порвали з основами систематичного традиційного навчання, спираючись на різні філософські ідеалізми, створюють свої "системи". Зароджуються різні "новатори" в мистецтві і тоді ці сили ставляться різко і вороже до всіх здобутків, що дала їх школа і мистецтво минулого — пластичне мистецтво. Все, що стосується до відображення предметного світу, ряд "інтелектуальних модерністів" зачисляють до т. зв. пасивного фотографізму-реалізму, "академізму", "натуралізму" тощо. Сам по собі відображуваний предмет розглядають ці малярі тільки як підхід до вираження тої чи іншої емоції, при чому основні елементи предметности — пропорції, об'єм, матеріяльність, середовище, колір, світло, повітря, і таке інше їх зовсім не цікавлять.

Що ж являє собою ця "галаслива й надокучлива" предметність? Чи є вона тільки атрибутом "пасивного дегенеративного реалізму"?

Предметність, як відомо, лежить в основі образотворчого мистецтва і всякий великий стиль ми пізнаємо на підставі манери відображення предме-

та. Досить глянути на фрагмент картини, не бачучи її цілком, щоб на підставі рисунка складок драперії, на підставі відображення ноги чи руки визначити — належить ця картина до барокко чи до кватроченто. Вся історія форм мистецтва, їхні зміни ведуть до відкриття нових сторін предметного світу і знаходження нових сюжетів у цьому світі. Не було ще великої епохи в мистецтві, яка б не відкривала чогось нового в предметному світі, і це було одно з її поетичних завдань. Хіба великі проникливі очі на лицях візантійських мозаїк не були новим відкриттям внутрішнього світу людини? Хіба шукання перспективи і пристрасне вивчення анатомії не було однією з ознак поетичної творчости ренесансу? Хіба світлотінь мистецтва барокко не була поезією того часу? Чи шукання соняшного світла не було поезією малярів XIX століття? Звичайна річ, те, що було в свій час великим досягненням і відкриттям у мистецтві, новим поколінням часто здається само собою зрозумілим. Нащо ж цю працю, ці здобутки такого прекрасного і страшного, але завжди любимого світу, все це світло, повітря, об'єм, пропорції, психологію людини і ще тисячу інших речей називати тепер тільки "мертвим спекулятивним реалізмом", а всі здобутки й надбання уважати гідними тільки для фотографічних і ілюзорних відображень?

Фотографія — це також мистецтво, але якесь інше, яке не може претендувати на те, що ми називаємо "типом", або в широкому розумінні "ідеалом". Та сторона життя, якій присвятив себе маляр, і є для нього пластичним ідеалом. І от поки цей "ідеал", бачений у житті, буде існувати в мистецтві, конкуренція фотографії — не страшна. Фотографія тільки відібрала від мистецтва важливі для фотографічного часу функції, так би мовити зовнішньопізнавальні, але головного вона відібрати не змогла. Фотографія не може відібрати від пластичного мистецтва його властивої особливости — тремтіння живої людської руки. Мазок, пляма, лінія — не випадкові, звичайно, а зв'язані із задумом твору, являють собою наявний елемент мистецтва. І ніякий апарат, механізм і робот замінити цього не зможе. Фотографія і кінематографія здібні залишити майбутньому докладне відображення людини, відтворити й зафіксувати історичні події, зберегти для майбутнього вигляд села, міста і цілої країни. Фотографія може бути Рембрантівською, імпресіоністичною і з великим успіхом абстрактною, але не може бути мистецтвом пластичним. Фотографія не створює типу і не відкриває нам у життєвих явищах нових змислів, як це відкрили для нас Тернер і Моне в своїх венеціянських і лондонських туманах. Коро відкрив людям дивну красу скромної природи Франції, не баченої до нього. Фотографія не в силі відібрати найціннішого жанру в мистецтві — картини, яку можна порівняти з романом у літературі, з симфонією в музиці. Звичайно, специфіка образотворчого мистецтва — зовсім інша. Малярство — мистецтво, що зупиняє час, при чому відображений на картині один якийсь момент дає глядачеві уявлення не тільки теперішнього, але й минулого і майбутнього героїв твору. Гляньте на картину Леонардо да Вінчі, "Остання Вечеря", де зафіксований тільки один момент із життя героїв твору, що дає нам змогу встановити вся їхню біографію, всю їхню долю.

Говорячи про сучасне (останні 300 — 400 років) европейське мистецтво, здається, не можна заперечити, що його головним завданням було достеменне відображення дійсности. Матіс — маляр, якого тяжко підозрівати в фотографізмі, казав: "Мистець повинен володіти тією простотою розуму, яка дозволяє йому думати, що він намалював тільки те, що бачив". Шарден: "Я кладу фарбу до того часу, поки воно стане подібним". Сезан: "Я хочу зробити точне відображення". Роден: "Копіюйте природу". Леонардо да Вінчі: "Хто вміє копіювати, той зуміє створити". Ван-Гог з великою настирливістю намагався передати сяйво південного сонця, широчінь ланів, буйність дерев, повноту пластичних форм. У муках, з великою любов'ю до життя, він намагався відтворити його, знесилюючись, як сам признався, в "єдиноборстві з природою".

У пластичному мистецтві є дуже важливий елемент — опанування відчуттєво наочного відображення предметного світу, і якщо цього елементу немає, то таке мистецтво з великим успіхом може замінити якесь інше мистецтво, не пластичне. Мистець, творячи, ліпить, різьбить предмет, ніби обмацуючи його своїм пензлем чи долотом, знаходить у ньому внутрішній зв'язок окремих частин, вселяє реальний простір між предметами, дише тим повітрям, яким вони окутані. Це можна простежити не тільки в Тіціяна і Веласкеза, але й у полум'яних драперіях Ель-Греко, в пульсації шкіри, породженої пензлем Ренуара, в тремтінні листків на деревах Сіслея і Моне.

Оглядаючи сучасні малярські вистави, ми помічаємо, що на зміну типізації, відбору і виділенню закономірного прийшла т. зв. деформація, характерна тим, що мистець підкреслює випадкові сторони предмета, вириває їх із природного зв'язку,

НАЙ ВІДЖИВНІШИЙ
СТРАВНІШИЙ
ДЕШЕВШИЙ ХАРЧ,

ЩО МАЄ В СОБІ ВСІ ВІТАМІНИ, ЦЕ

МОЛОКО

І МОЛОЧНІ

ПЕРЕТВОРИ

СПОЖИВАЙТЕ
ВИСОКОВАРТНІ ПРОДУКТИ
ЄДИНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОЧАРНІ

ROGERS DAIRY Ltd.

459 Rogers Road, Toronto, Ont.
Phone: RO. 9-7193

відокремлює, загострює, маючи на увазі тільки завдання "самовираження" емоціональної дії.

Це явне порушення важливих об'єктивних законів мистецтва пластики. Маючи на увазі такі елементи, як сюжетне оповідання в картині і відображення психології дієвих осіб, сучасні малярі називають це старим, минулим і літературністю. Але чому ці старі елементи треба заміняти дивовижними деформованими предметами, звироднілими фігурами в ім'я того ж самого сюжету, тільки організованого умозоровим, а не природним шляхом, на основі обсервації і аналізи життєвих явищ?

Дехто каже, що це з тих причин, що мистець шукає стилів. Дехто кричить: "Давай стиль!" Стилю можна і треба шукати, але його не даси і не візьмеш так легко. Стиль — вершина вмілости майстра. Стиль знаходять по-справжньому тільки в щоденних скромних намаганнях відобразити природу. Придумати стиль неможливо. Стиль не створюється і не виробляється, — він непомітно з'являється в процесі розвитку творчої практики майстра. Іншими словами — не стиль породжує творчу практику, а практика породжує стиль. В противному разі це приведе до чогось штучного і нездібного до розвитку. Дехто твердить, що тільки спосіб деформації відповідає завданню створення сучасного стилю, що це теперішня мова мистецтва. Але чому так рішуче треба протиставити сучасність минулому і чому треба заперечувати традицію в образотворчому мистецтві, чому треба так зухвало відвертатися від дійсних фактів? Учений вивчає всі до нього зроблені відкриття і на основі їх робить нові відкриття та збагачує науку. Чи не те саме спостерігаємо в образотворчому мистецтві, в музиці? Не опанувавши всіх висот майстерности, досягнутих до нас, мистець не може їх перевершити чи додати щось нове. Твори багатьох сучасних мистців-реалістів, нові щодо форми і задуму автора, залишаючись ясними і приступними — при всьому своєму новаторстві лежать в традиціях великого мистецтва, передають думки та емоції, властиві і зрозумілі великій кількості людей. Що ж є страшне в традиції? Постає простісіньке питання: краще чи гірше для мистецтва і для маляра, коли його творами цікавляться тисячі людей, чи коли тільки десятки? Невже маляр не повинен думати про те, щоб його щоденні намагання, нехай найскромніші, були скеровані до того, щоб у більшої кількости людей викликати ті відвічні й незаперечні почуття, якими завжди окреслювалось життя людства: почуття любови, радости, співчуття тощо. Форми виявлення можуть бути найрізноманітніші. Це також традиція і в ній немає нічого поганого.

Деякі сучасні малярі твердять, що в наші часи небувалих технічних винаходів — "механізації та урбанізації" — потрібне якесь нове мистецтво, ускладнене, яке безпосередньо відображало б цю динаміку техніки. Звичайна річ, що всі ділянки творчої діяльности людини, ділянки культури щільно пов'язані між собою, отже праця італійських малярів часів Ренесансу над вивченням перспективи і анатомії не була відокремлена від намагань філософів і вчених того часу зрозуміти матеріяльну природу світу. Технічний прогрес і швидка зміна умов життя цивілізованого людства впливають на психологію людини, але мистецтво завжди еволюціонує значно повільніше, ніж техніка, і в почуттях людини існує завжди якась постійна величина, що являє собою одну із головних тем мистецтва. Наприклад, хоч би й такі загальнолюдські теми: любов, материнство, насолодження людини природою, розвиток культури тощо — все це важливі теми мистецтва, а дехто думає, що ввесь прогрес сучасної техніки спрямований спеціяльно на те, щоб ці почуття виявились в якійсь високій і повній мірі — включно аж до "контрапунктів" чи чогось подібного. І чи не смішно, на основі нових успіхів кібернетики і атомової фізики, ще більше "викаблучуватись" і вивертати навиворіт дійсність? Однаково за всім не вгнатися. Просто й проникливо написаний портрет, жанрова або історична картина, звичайний пейзаж — значно більше можуть розповісти майбутньому поколінню про динамічне, радісне й страшне XX століття, так само, як тепер Рембрантові портрети розповідають нам про душевні бурі, які хвилювали европейську людину його часу.

Чи здібні на це твори, виконані методою деформації?

Без любови мистця до навколишнього світу, що його хоче намалювати таким, який він тепер є, і, нарешті, без розуміння невловної краси людської радости, щастя і недолі не створити сучасної картини на цю тему. Погляньмо на виставки сучасного мистецтва деформативного, напівабстрактного і абстрактного. Погляньмо на творива, які нам відкривають "невідомі перспективи". Ці "шедеври" насамперед позбавлені національних рис, мають характер космополітичного мистецтва. Та хіба ж таким було мистецтво минулого? Мистецтво минулого було загальнолюдським і водночас національним. І воно не могло бути іншим, бо відбивало глибокі й зрозумілі всім людям ідеї та емоції.

* * *

Україна в минулому мала власне своєрідне мистецтво — мистецтво ікони, коріння якого лежить у мистецтві Візантії. Мистецький світ знає про зразки цього великого мистецтва. Через кілька десятиліть, як відомо, цей стиль поступився своїм місцем перед формами, прийнятими в загальноєвропейському мистецтві. Явище, як бачимо, цілком закономірне і не можна, навіть смішно "виправляти" історію, чи думати, що краще б цієї зустрічі з европейським малярством і скульптурою взагалі не було. На думку деяких критиків, горезнавців, українське мистецтво закінчилось на т. зв. козацькому барокко. При цьому останні два століття вони зараховують до епігонства та до "дегенеративного реалізму".

Чи не здається вам, ласкавий читачу, що деякі критики і знавці, наприклад, О. Хмурович, так жорстоко і непотрібно намагаються заплямувати українське образотворче мистецтво? Цьому свавільному критикові можна відповісти словами Виборного з "Наталки Полтавки": "От то тільки нечепурно, що москаль взявся по-нашому і про нас писати, не бачивши зроду краю і не знавши звичаїв і повір'я нашого... Коли не піп..."

В журналі "Вісник" ч. 1 за 1961 р., в статті "Виставка українського мистецтва в Детройті", О. Хмурович запитує: "Врешті нас дуже цікавить, чи

українське мистецтво знайшло в сучасному мистецтві свої нові форми вислову. Чи перемогло воно, і в якій мірі, хворобу мистецтва дев'ятнадцятого століття, дегенеративну форму реалізму-натуралізму, що відмовив мистцеві права суб'єктивного вислову, а народам — національного стилю?".

Цікаво запитати автора цих рядків, чи він бачив коли-небудь портрети? Бачив і то, мабуть, не раз і не двічі, а десятки, сотні разів. Бачив, можливо, не абиякі, а шедеври портретного малярства. Специфічною властивістю портретного мистецтва, як відомо, є конкретність образу і ніякий якнайяскравіший портрет у літературі ніколи не дорівнюється портретові в малярстві. І хочби як письменник своїм геніяльним пером у деяких характеристиках досягнув майже фізичного відчуття чисто зовнішніх рис людини, все таки це не дає нам можливости "бачити" так, як це ми бачимо самого творця "Кобзаря" на портреті, що його виконав І. Крамський. Розумні очі пророка заглядають в найпотаємніші куточки душі нашої. Здавалося б, що людина з нечистою совістю мусить відвернутися від цього портрета, або швидше пройти повз нього, не витримавши погляду. Можна сміливо сказати, що ніяке геніяльне перо не здатне описати цього погляду і ніякі десятки фотографій, що зберігаються в музеях Т. Шевченка, не дають такої яскравої уяви про генія землі української, як один цей портрет. У цьому одна з найдорогоцінніших властивостей реалістичного мистецтва, портретного жанру зокрема. Реалізм органічно повністю і яскраво виявився в українському мистецтві. Ту саму тему починалося в картині, її підхоплювала музика і вона зазвучала в романі. В українському мистецтві виявились тенденції, що їх можна окреслити словами: реалізм і демократизм. Це було загальне зростання українського мистецтва.

Що ж, це мистецтво було гостросюжетне. Правда, це національна особливість нашого мистецтва, і чи ми не гордимося нею? Це мистецтво психологічне. А хіба це не додатня риса нашого мистецтва? Українське мистецтво з великою силою продовжувало традиції правдивого передавання форм дійсности і в цьому його величезна заслуга, бо поза цим мистецтвом, пластичним, іншого образотворчого не існує. Невже українці легко зможуть забути імена визначних своїх мистців — як Боровиковський, Левицький. Т. Г. Шевченко, Трутовський, Маковський, Крамський, Ярошенко, Пимоненко, Мурашко, Васильківський, Левченко, Холодний (старший) Труш, Ф. Кричевський та інші?

Невже ж так легко пощастить, "титулованим педагогам", критикам і знавцям марки О. Хмуровича охарактеризувати наше мистецтво тільки як фотографізм, реалізм, натуралізм і традиціоналізм? Невже ж творчість вищезагаданих мистців можна назвати хворобою мистецтва та дегенеративною формою реалізму?

* * *

"Що птахи вміють літати — це видно навіть тоді, коли вони ходять", — каже народня мудрість. Шановний читач не буде мати нічого проти, якщо я дозволю собі перенести його уяву в інший світ, у світ абстрактного малярства, — течія найбільш розвинута в сучасному мистецтві, у якому маляр-абстракціоніст бажає бути зовсім вільним від усякої образотворчости, від усякого наслідування природи, ігноруючи реальність її існування. Відкидаючи реалізм, абстракціоністи намагаються довести, що життєвий потенціял реалізму вичерпаний, що, мовляв, форми реалістичної естетики перетворились на догми, які не відповідають високому рівневі людської думки, що вони сковують вільну творчість. При цьому "догматичному" реалізмові протиставиться абстракціонізм, який проголошується естетичним двійником сучасної науки. Вони твердять, що в творчому процесі немає ніяких законів: все в ньому визначається індивідуальною волею мистця, його стремлінням до незалежности матеріяльного світу. Як бачимо, естетика абстракціонізму утверджує безпредметне мистецтво, абсолютно вільне від наслідування природи.

Необ'єктивна картина — співвідношення абсолютних чистих форм, ліній, кольорів являє собою якусь "річ у собі", продукт, створений вільним експериментом мистця, таємничу суть якого викликала із небуття індивідуальна діяльність мистця і перетворила її на нову реальність. Цю нову реальність вони називають "реалізмом вищого типу" на тій основі, що це мистецтво нічого не являє собою, не відображає об'єктивного світу і є "самостійним" об'єктом. Із концепції внутрішніх суперечностей логічний вислід такий: протиставлення мистецтва як естетичної реальности предметному світові об'єктивної дійсности, заперечення художнього образу, заміна творчої методи на експериментаторство. Абстракціоніст — це маляр-експериментатор, він іде попереду суспільства, через це його не розуміють маси, — так заявляють оборонці абстрактної загадковости. Теоретичне коріння абстракціонізму походить від кантівської доктрини "мистецтво для мистецтва". Тези Канта про те, що естетичне розуміння позбавлене практичної зацікавленості, розвивають абстракціоністи до висновку, що мистецтво є абсолютом у самому собі, що воно, виражаючи ідею шляхетности, служить цілям естетичної насолоди і являє собою супротивника матеріяльному світові.

Інтуїтивісти, Фрейд і Кроче, розвивають думку про ворожість інтелекту до мистецтва, про споконвічну боротьбу між інтелектом і підсвідомістю. Вона, кажуть, що мистець дивиться на дійсність як у сні і в творчому процесі виражає підсвідому "нічну" сторону своєї душі.

Ідеї істини та пізнання абстракціоністи відкидають, розвиваючи та розповсюджуючи різні школи ідеалізму як енергетизм, махізм тощо. Основоположник енергетизму, Оствальд, спираючись на принцип "Матерія зникає, а енергія залишається", теоретично підтримує творчу методу імпресіоністів, на полотнах яких реальні предмети розчиняються, ледве-ледве мерехтячи в хвилястій формі непевного кольору, хочуть довести, що переривні мазки Сезана є ні що інше, як початок "імпресіонізму-абстракціонізму".

Як бачимо, послідовники абстрактного мистецтва дотримуються курсу залицяння до майстрів імпресіонізму і їхніх попередників з метою скласти на них деяку відповідальність і зробити з них заступників, тобто творять галерію "предків". В цю

галерію "предків" поміщують твори Беннара і Моне, але з відповідним розрахунком. Наприклад, кращі твори Моне, створені в золотому віці імпресіонізму, відсовують на задній плян, а роблять натиск на картини, створені в останні роки життя (особливо на останні етюди), коли цей великий мистець майже осліп. Таким чином змінюються модні концепції, нагромаджуючись одна на одну. Не помічаючи суперечностей в поглядах різних поколінь, суперечностей, з яких могли б постати нові ідеї, широкі узагальнення, що мали б значення для пізнання людини. Абстракціоністи безсоромно й брутально втручаються в життя мистців, викривлюють їхні погляди та використовують у своїх цілях. Обснувавши нашвидку павутиною ще імпресіоністів часів Маккіайолі, абстракціоністи примощуються біля найновіших досягнень науки й техніки з метою видати плоди своєї фантазії за відкриття. Розвиток мистецтва разом із атомною фізикою, на їхню думку, мусить іти в напрямку експериментального проникання в мікро- і макросвіт та до створення моделі "абсолютного продовження простору відкритої всецілости космосу", так якби це можна було бачити через супертелескоп. Американський естетик-позитивіст, Т. Шоу, пише в своїй книжці таке: "У світі, який існує сотні мільйонів років і буде існувати ще сотні мільйонів років, улюбленці кількох мізерних століть — Гомер, Фідій, Данте, Шекспір, Бетховен — все ще всюди вважаються як "невмируші". Мета моєї книжки — підтримати бунт проти цього древнього впливу і не менш смішної догми, вигнати геть з нашого розуму хитрість і фальшиву чарівність, якими оточене мистецтво, показати його таким яким воно є насправді — не як несіння Хреста, не як ушляхетнення, не як ідеалізацію, а як звичайне явище природи, як простір і час..."

Зрозуміла річ, якщо з мистецтва вилучити правду, красу, ідейний зміст, його емоціональну силу, якщо воно перетворюється на звичайну річ, позбавлену художнього значення, то цим самим автоматично зникає питання творчої методи як властивости естетичного пізнання дійсности. Якщо маляр тільки експериментує як фізіолог, то ніяких об'єднувальних способів образотворчого думання не існує. Відриваючи мистецтво від життя, не бажаючи мати діла з повсякденним досвідом, відвертаючись від людини, абстракціоністи тим самим порвають із своїм оточенням. Намагаючись відповісти на питання, що таке абстрактне мистецтво, теоретики звичайно пишуть: Воно безпредметне, необразотворче, нічого не виражає, воно не відображає ні речей, ні ідей, воно нічого не являє, крім самого себе, і абсолютно заперечує наслідування природи. Виходячи із суб'єктивістських концепцій сучасного ідеалізму, теоретики абстракціонізму проголошують, що досвід людини є абсолютною реальністю, матеріяльний світ, даний людині тільки у відчуттях, являє собою його галюцинацію, у космосі переважає простір над об'єктами, що перетворюються на енергію і т. д.

Через це мистець-абстракціоніст не відображає матеріяльних об'єктів, він, мовляв, тільки чутливий до радіяції духа, яка наповнює всесвіт і виходить із її глибини. Перебуваючи підо впливом філософського ідеалізму — "матерія зникає, а енергія залишається", — абстракціоністи проводять принцип дематеріялізації мистецтва.

У малярстві це виявляється в тому, що малярство перетворюється на порожнє "ніщо", в "чисту" безпредметну абстракцію, — ні об'єкта, ні суб'єкта. Колір розуміється як "чистий колір". У даному випадку червоний колір, наприклад, на картині, властивий яблуку, — належить речі, а не мистецтву. Абстракціоніст зображає колір нічий, абсолютний, відокремлений ("очищений") від форми матеріяльного об'єкта і намагається довести, що колір існує незалежно від матерії і являє собою абсолютну дійсність. Абстрактна лінія, так само як і абстрактний промінь світла, виявляє себе на картині як рух. Але рух не матерії, не речі, а рух... променя світла, лінії — "чистий рух".

Як же виглядає такий твір, для створення якого абстракціоніст черпав надхнення з ідей суб'єктивістів про зникання матерії?

Оскільки картина є "символ", — кажуть вони, — то і "досконала" крапка на білій площині може бути чудовим твором мистецтва. І якщо навіть забрати геть цю "досконалу" крапку, то й після цього твір малярства можна вважати за великий (полотно, натягнуте на підрамник, можна б назвати твором).

У реалістичному мистецтві художня образність мистецтва, його образотворчість, закони рисунку, маса і простір, колір, світло і тінь, ритм, гармонія і т. д. ніким не придумані і не відкриті, подібно до цієї абстракціоністичної програми, вони мають об'єктивне значення.

Вони відповідають реальним умовам природи, пізнання світу, втішанням його красою. Велике мистецтво завжди промовляло до народу доступною і зрозумілою йому мовою, воно віддзеркалювало його життя, його ідеали, його мудрість, красу і поезію. Великі мистці, виражаючи себе, виражали в особистому загальне, знаходили шлях від людини-мистця до людини-глядача, про що в абстрактному мистецтві не може бути й мови. І якщо реаліст, творячи шедеври мистецтва, намагається затвердити додатні сторони життя, то абстракціоніст у процесі своєї діяльности створює "ніщо" і природно його позитивна програма зазнає краху.

Французький критик абстракціонізму, Рей, у зв'язку з цим пише: "В дійсності абстрактний маляр говорить глядачеві: "Ти можеш бачити на моїй картині, в моїй статуї, все, що ти хочеш, все або нічого, на твій вибір", а потім справедливо зазначає, що не можна щось зрозуміти там, де нічого розуміти. Маси не розуміють абстрактного мистецтва, відвертаються від нього, але абстракціоністи і не намагаються іти разом з ними. Малярство не повинно говорити мовою натовпу (з хуторянсько-провінційною ментальністю), — пишуть вони, — воно мусить володіти своєю власною мовою, щоб рухати масу, а не бути їй зрозумілим.

Отже, як бачимо, почавши із заперечення матерії, абстракціоністи визнали існування абсолютної форми, незалежної від змісту. Потім логіка заперечення привела їх до розвалу "вільної" форми і нарешті "чисте" мистецтво закінчує своє існування, бо воно відчужує себе від джерела життя. Чуже в житті, воно не може нести в собі краси, воно — антиестетичне.

Навіть захисники цього мистецтва згоджуються, що абстракціонізм викликає незадоволення і навіть обурення мас. Інтеліґенти, що свідомо думають, бачать в цьому мистецтві форму втечі від дійсности та життєвого досвіду. Абстракціоніст відкидає всі норми художнього виразу та традицій, відкидає мову мистецтва, що її виробило людство в довгій і тяжкій історії поступового розвитку.

Абстракціоністові не треба знати законів композиції, кольориту, лінійної і просторової перспективи і т. д. Щоб малювати такі "картини", не треба бути навіть людиною. Такі картини малює з великим успіхом шимпанзе. Американські критики запитують: "Чому в нас виробилось таке розуміння, що малярем мусить бути людина? Хіба у мавпи немає рук? Хіба у тварин немає підсвідомости свого "я" і понад "я", щоб вступити з ними в дію? Відомо, що шимпанзе із зоологічного парку в м. Балтіморі (США) написала "картину", яка ніяк не гірша від картин абстрактних експресіоністів".

У зв'язку з цим у журналі "Арт ньюз" було опубліковано статтю під заголовком "Вік шимпанзе", де автор справедливо зазначив, що продукція шимпанзе нічого не означає, так само як і малярство абстрактних експериментів... Закінчує статтю висновком: "Поет повинен оспівувати, дивитись на те, що є в дійсності, бачити те, що добре і робити його кращим, — це і значить оспівувати".

Хіба світ не потребує, щоб його оспівувати? Мистецтво не може йти проти дійсности і проти людини. Але абстракціонізм завжди проти цього. Ось чому абстракціонізм — антигуманістичний.

К. Мілонадіс. Контрапункт. (Детройська виставка).

У наші часи, коли мистецтво пройшло всі шляхи і висоти до повного занепаду, залишається тільки один шлях — шлях до нового відродження.

Ініціятори Детройтської виставки висунули заклик: "Починаймо відродження українського мистецтва!" Слово "відродження" має в собі розуміння — творити своє нове. А щоб творити своє нове, треба завжди переступати через канони, а переступаючи ж через канони — треба їх добре знати, бо можна ненароком переступити через основи образотворчої грамоти і попасти зовсім не на ту дорогу, і з грюкотом провалитися в безодню. Напрямки до цієї безодні виразно себе виявили в статті К. Мілонадіса "Про раків у мистецтві" ("Нові Дні" ч. 135, квітень, 1961 р.), де автор, крім виявлення ідеальної "красномовности", хотів "ознайомити" поверхово пересічного читача не-мистця з деякими явищами і процесами в сучаснім мистецтві, забувши про коріння й походження його. Про самого автора відомо, що він педагог і то не абиякий, а титулований, крім того, мистець, здатний "відображати" абстрактні почування, недосяжні для троглодита, абстрактними символами. Він не сподівається, що його твори сподобаються глядачам.

У згаданій статті К. Мілонадіс подає кілька визначень, що таке мистецтво. Відстав від розвитку мистецтва не менше як на п'ятдесят років, бо пропагує мистецтво своїх батьків — Кандинського, Мондріана і Малевіча, які творили в часи першої світової війни та закликали гатити з гармати по стінах музеїв, картинних галерій разом з їхніми директорами, знавцями, критиками, вченими і філософами.

Як знавець, вірить у те, що він і прихильники його пропаґандивної статті "Про раків у мистецтві" покажуть невідомі перспективи якнайшвидше, хочби й на виставці до століття з дня смерти Т. Г. Шевченка, де зацікавлені глядачі вже не будуть оглядати картин, а із захопленням дивитимуться на маразм розперезаних інтелектуальних "модерністів". Появляться "нові творіння", які не будуть близькі душі й розумові більшости української спільноти "з хуторянсько-провінційною ментальністю". Можна буде побачити полотна з колонами кольорових мікробів, полотна, оздоблені — ганчірками, газетним папером, цвяхами, склом, сітками та дротом. Полотна, на яких їхні "творці" тупцювалися ногами, совали мітлами й квачами, скакали й перекидалися, на які плювали та прострілювали їх з рушниць...

А змучене традиційно-національне українське образотворче мистецтво лежатиме розіп'яте на шпилях Мілонадісових "контрапунктів".

ВІД РЕДАКЦІЇ: Стаття П. Мелащенка, видрукувана вище, є відповіддю на статтю Н. Мілонадіса "Про раків у мистецтві" ("Н. Дні", ч. 135). На жаль, вона не вичерпує всіх питань, які піднімає в своїй статті п. Мілонадіс, тому я не вважаю за можливе дискусію на цьому припинити — чекаю на дальші відгуки.

Дехто з малярів, зокрема М. Левицький, по виході квітневого числа закинув мені, що я "виразно став по стороні П. Мелащенка, чого редактор у дискусії не має права робити — хай дискутують автори".

Повторюю, що я з думками К. Мілонадіса не згоден, але П. Мелащенкові я нічого не замовляв і нічого

не радив. Скажу щиро, що до К. Мілонадіса маю давню велику симпатію: він людина працьовита, культурна, людина, яка навіть на холодній чужині зуміла в досить молодому віці дійти аж до посади лектора з мистецтва в чужому університеті. Все це робить йому тільки честь. Але в його статті є одна від'ємна і шкідлива риса, якої не помітив п. Мелащенко: у нього почуття особистої і національної неповновартости не "б'є потужним джерелом", як висловився В. Сварог у травневому числі "Н. Днів", а клекотить, як потужний океан. А це найбільша загроза для самого К. Мілонадіса, бо людина з цим почуттям ніколи не створить чогось великого в жодній ділянці. Саме це трагічне почуття меншевартости і привело нашого шановного автора до нічим не виправданої злоби і навіть ненависти до всього українського. Все в нього зведено до одного: що скажуть про нас чужинці, зокрема американці, ніби наша нація тільки для цього й існує...

А відомо ж, що кріт сонця не бачить і, очевидно, його не визнає. Та воно собі благополучно існує і запліднює світ життєдайною силою. Якби п. Мілонадіс це врахував, то він би не ліпив контрапунктів, не зневажав би української історії, не гидував би "солом'яними стріхами" (Ах, ах, ах, і ще раз ах — яке ж національне безчестя!!!) і замість дегенеративної безформности шукав би в людських очах радости соняшного світла і великої людської душі.

Що так думає п. Мілонадіс, то це ще пів біди. Але я, наприклад, одержав від одної дуже розумної читачки листа, у якому сказано таке: "Нові Дні" відкрили "віконечко для свіжого повітря" статтями Дального, Мілонадіса та Лапичака", тому "з радости подвоюємо ціну Вашого журналу..." Аж так, як бачите! Я цій пресимпатичній нашій читачці (боюсь, що не одна вона так думає!) відповів: "Мілонадісова стаття мене ніяк не тішить. Якщо йому ніхто не відповість так, щоб він аж упав, то я боюсь за долю еміграції..."

Признаюсь до цього тільки тому, що п. Мілонадіса я дуже шаную, цілком йому довіряю, і нічого крім симпатії й навіть вдячности до нього не маю. Але його почуття меншевартости таки треба показати людям і йому самому. Коли я прочитав Мелащенкову статтю, то запитав його: "Павле Степановичу, а чи ви Сварогову статтю в травневому числі читали?" "Ні, ще не встиг..." "Шкода", — відповів я, і віддав його статтю у склад. Бо що мав робити? Замовляти ж йому статтю на свій смак мені не личило. Складати тези до неї — тим більше не личило. Припинити ж дискусію, не розв'язавши проблеми, яка, мабуть, "підвела" й детройську виставку, — теж не можна.

Мушу ще перепросити п. Мілонадіса, що я "перехрестив" його з Костя на Кирила і зо скульптора на маляра... Відки в мене в картотеці взялося ім'я Кирило після його прізвища, я вже тепер не установлю. Мені ж хотілося видрукувати ім'я повністю, щоб продовжити прізвище, щоб воно трохи краще технічно пасувало до довгого заголовку статті. Щодо його фаху, то хай Бог простить, а шановний п. Мілонадіс вибачить, — я таки не знав. Уважав, що загальник "мистець" не цілком "розкриє" автора читачам, тому уточнив на "маляра", але... помилився!

Це дуже непристойні недагляди, які стаються тільки через еміграційну бідність (брак часу через брак гршей) і я прошу вибачити за це і шановного п. Мілонадіса, і наших читачів.

Перший український балет

Передруковуємо тут з "Радянської культури" (Київ, 27. 4. 1961 р.) довідку про перший український балет. Звертаємо увагу "презренних малоросів" із "Громадського Голосу" і із "За синім океаном", які часто дорікали нам, що ми хвалимось тим, що опереджаємо росіян у всіх ділянках мистецтва і науки, на речення: "В дні, коли майстри Москви і Ленінграду ще майже не мали ніякого досвіду в створенні балетного спектаклю з історії народного життя"... ми такий балет створили. Тому не смієте запевняти, що балет ми взяли від росіян.

Вираз "звертаючись до класичної спадщини російської хореографії", треба розуміти, як вимушений поклін окупантові, бо не було ж пощо звертатись...

РЕД.

Тридцять років тому, 19 квітня 1931 року в Харкові, на сцені тодішньої Державної столичної опери, з'явився перший національний український балет композитора Вериківського "Пан Каньовський". Це була визначна подія в культурному житті республіки — адже балетний театр України не мав ще своїх традицій, бо почав життя як відомо, з 1925 року.

Звертаючись до класичної спадщини російської хореографії, молоді діячі українського балету мріяли про твір, який оспівав би героїчних синів і дочок рідного народу. В дні, коли майстри Москви, Ленінграда ще майже не мали ніякого досвіду в створенні балетного спектаклю з історії народного життя, український композитор Михайло Вериківський та балетмайстер Василь Литвиненко створили натхненну виставу про сміливу дочку народу — легендарну Любину Бондарівну. Слід відзначити, що в основному це була вдала спроба, яка прокладала стежки реалізму і народності на балетну сцену.

Музика балету має свою історію. Ще в 1927 році М. Вериківський пише танцювальну сюїту "Веснянки", а через рік розширює її до балету "Ягелло", побудованого на елементах весільного обряду; згодом поширює його у багатоактний балет "Весняна казка". Але це не задовольняє композитора, і він разом з балетмейстером створює нову партитуру.

"Пан Каньовський" був першим балетом, в

Купіть ці книжки!

1. Олена Курило, "УВАГИ ДО СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ".

Про цю книгу див. у "Нових Днях" за листопад 1960 р. на стор. 23.

Ціна її: для передплатників "Нових Днів" — 2.00 дол., а для всіх інших — 2.50 дол.

2. **"НОВИЙ ОБРІЙ"**, ч. 2, альманах, присвячений 10-річчю масового українського поселення в Австралії.

В альманасі є багато цікавих і дуже різноманітних матеріялів.

Ціна за примірник — 1.50 доляра.

Обидві книжки замовляти в "Нових Днях".

якому рівноправне місце поряд з класичним танцем посіла українська народна хореографія.

На балетних підмостках з'явився справжній національний танець, що виразно розкривав внутрішній світ та емоціональний склад героїв. Балетмейстер В. Литвиненко сміливо ввів у хореографічну тканину різноманітні веснянки, народні танцювальні дуети — "Зелений шум" та "Молода", груповий танець "Шевчик". Працюючи над балетом, В. Литвиненко звертався за консультацією до знавця старовинного народного фольклору — В. Верховинця.

Балетмейстер в окремих дуетах і соло спробував поєднати елементи народного танцю з класичною хореографією. Найбільше це йому вдалося в сценах Бондарівни та її коханого — народного месника Яроша Ярмульочка. Немов широка й ніжна пісня про щиру любов, линув чарівний дует в епізоді "Перша зустріч".

Дуже вдало було поставлено і масові народні танці. В окремі з них балетмейстер ввів ритмізовані трудові рухи, різноманітні обрядові гри. Героїчним пафосом був пройнятий фінал балету, коли, після загибелі Любини, Ярош і його друзі піднялися на пана і скарали Каньовського та його посіпак.

Звичайно, вистава була далеко не бездоганною, в деяких сценах відчувалися балетні штампи, запозичені із старих вистав, а також елементи натуралізму; інколи почуття передавалися не танцем, а співом. Але в той час це був єдиний національний балет, який захоплював глядачів.

В цій виставі яскраво розквітли здібності українських артистів і передусім натхненний ліричний талант першої національної балерини Валентини Дуленко, що створила прекрасний і переконливий образ Любини. Молода балерина сміливо відмовилася від традиційної ляльковой манери виконання і прагнула до реалізму, до психологічної глибини. Особливо вражали своїм драматизмом епізоди зустрічі Любини з паном Каньовським. Образ відважного Яроша створив сам постановник — Василь Литвиненко один з найкращих танцюристів-віртуозів того часу.

Балетом "Пан Каньовський" було закладено підвалини українського балетного театру. Ця вистава намітила контури національного балету реалістичного акторського виконання. Балет користувався популярністю і йшов на київській сцені, а також у Дніпропетровському театрі опери та балету (балетмейстер-постановник П. Йоркін). В цих виставах роль Любини виконували видатні балерини О. Гаврилова (Київ) та Н. Виноградова (Дніпропетровськ).

Через десять років після "Пана Каньовського" було створено високохудожній, поетичний балет "Лілея" К. Данькевича, який творчо збагатив і розвинув кращі риси першої ластівки української хореографії.

Юрій Станішевський.

Альберт Камюс — діяльність і творчість

(Закінчення.)

Аналізуючи метафізичний бунт, Камюс приходить до висновку, що ані абсолютне "ні", ані абсолютне "так" не може бути філософією модерної людини.

> "Кожний раз, коли революта деїфікує тотальне відкинення того, що є, отже стає абсолютним "ні" — вона вбиває. Кожний раз, коли вона приймає те, що є, і акцептує його як абсолютне "так" — вона вбиває. Ненависть Творця може перемінитись в ненависть його творення і в виключну і обмежену любов тільки того, що є. В обох випадках вона кінчить мордом і тратить своє право називатись революцією".**

Другу частину твору посвячує Камюс питанню історичного бунту, виходячи з моменту французької революції. У розділі "Убивники королів" він аналізує історичне підложжя, на якому виникла французька революція. У 1789 р. вбито не тільки короля, але й ідею королів взагалі. Сталося це наслідком того, що людина дійшла до різного розуміння універсальних можливостей, що їх далі уже погодити разом не було змоги. Раніше люди жили під пануванням "божеського права", яке з ласки давало справедливість (очевидно свою) своїм підлеглим. Але метафізичний бунт заперечив право Бога, а тим і мусів заперечити право короля, як його представника на землі. Ласка — принцип "божого права", що з неї жили піддані короля, вже не вистачала. Люди домагались справедливости, побудованої на принципі людського права. Але коли наростав погляд, що народ — це також божеський твір і воля народу —це воля Бога, існування короля ставало зайвим. Щобільше: існування короля було гріхом проти божескости народу і тому король мусів перестати існувати. Це початок французької революції. Злочин короля був теологічної натури: він претендував бути виразником волі Бога, до якої зголосив претенсії увесь народ. У конфлікті компетенцій і сили король мусів програти. Але справа йшла не про короля, а про принцип, на якому будується влада. Революція уважала, що вона звільнила людину від Бога з моментом, коли знищила його земного представника. Але історія людини не знає такого моменту, коли б вона жила без Бога. Нищачи одного Бога, людина шукала за іншим і у французькій революції став ним розум, що не є нічим іншим, а тільки "старим богом, деінкарнованим і чисто відділеним від якого-небудь зв'язку зо землею і як бальон посланий назад, у порожні небеса великих принципів". Це виправдує парадокс, що такий, наприклад, Сен Гюст, філософ і теоретик французької революції, навіть ідучи на ешафот, засуджений створеними ним самим принципами, не розумів, що віддає своє життя на жертівнику своєї наївної віри, що закон є невинний, і терор цілком оправданий, якщо він ведеться в імені волі народу, що є волею Бога. До останніх моментів свого життя він не зрозумів, що кожна ка-

тегорія поставлена в позицію абсолюта (Бога) мусить уживати насилля.

З того моменту Камюс виводить дедукцію, що кожна революція не може бути остаточною, закінченим процесом, сповненням і завершенням, бо тоді вона дійде до нігілізму, себто до заперечення всього, що є поза нею, і перетворення себе на абсолютну вартість. Хоча французька революція усунула короля як представника Бога на землі, самого Бога вона усунути не змогла. Вона замінила тільки його назву.

Це завдання, на думку Камюса, мав виконати німецький філософ Гегель, якому автор присвячує розділ "Убивники Бога". Гегелеві приписує Камюс першу спробу заступити трансцедентні, абсолютні і божеські принципи правди, розуму і справедливости, що існують самі з себе і випливають з існування позалюдської вартости абсолюту, змінним курсом історії, наростанням принципів у житті, як виявів потреб конкретних генерацій і умов, у яких вони живуть, що кожночасно виправдують себе не своїм походженням (від Бога), але своїм призначенням (доцільности і успіху). Філософія Гегеля поклала основи під симбіозу метафізичної революції з революційними рухами. Але звільнивши людину від його Бога і віддавши її долю в її власні руки, Камюс доходить до висновку, що Гегель тим власне і дав початок практичним наслідкам того. Атеїстичний матеріялізм, політичний цинізм, нігілізм і як їх похідні — державний тероризм і кримінальність — це все становить наслідство філософії Гегеля. Революційна думка, що здавалась походити від Гегелівської філософії стала у своїй основі нігілістичною, заперечуючою все, крім себе самої. Людину справді звільнено від зв'язку з Богом, але цю свою свободу мусить вона окупити нігілізмом і прийняттям терору.

"Божескість людини все ще існує і почитання її буде продовжуватись аж до кінця наших днів... Небо порожніє і землю віддано силі без принципів. Ці, що їх вибрано для того, щоб убивали, і ці, що їх вибрано, щоб були невільниками, будуть сукцесивно займати фронт сцени в ім'я революції, що відвернулась від своїх принципів" ("Бунтар", стор. 186). Філософія Гегеля теж не вбила ідеї Бога на землі, а тільки перенесла її на інші категорії. Хто проаналізує сучасний фашизм чи комунізм з їх абсолютними вимогами підкорення і визнання без найменшого успіху доказати слушність своїх принципів, той не матиме найменшої трудности знайти релігійне підложжя тих рухів, бо бачитиме, що їх основою є сліпа і фанатична віра в абсолютну слушність їх засад.

Тому Камюс противиться деїфікації людини, намаганням віддати Цезареві функції, які раніше належали Богові, бо набуваючи тих функцій він сам ставатиме Богом, що уважатиме усі засоби добрими для того, щоби підтвердити свою власну волю. Легалізування морду й терору є наслідком деїфікації людини, себто шуканням за абсолютом. Займаючи негативну і осуджуючу поставу до терору, як методи боротьби чи порядкування людського життя, Камюс тільки в одному випадку знаходить до нього симпатію: у випадку російських революціоністів-нігілістів, що їх він називає "одержимими". У своїй праці він довше зупиняється над філософами нігілізму (Бакунін, Белінський, Пісарєв, Нечаєв), уважаючи їх єдиними теоретиками, що залишились вірними вартостям бунту, бо не посягли по конкретну владу, в ім'я якої вони потім заперечували б себе самих та ідеї, за які вони самі боролись. Другим моментом, що викликає почуття симпатії в Камюса до російських нігілістів — це їх готовість кожночасно і рівночасно вмерти по доконанні терористичного акту. Камюс уважає, що це є єдиний випадок, що дозволяє стосування насилля, коли революціонер, виконавши атентат, вирішує вмерти. Своїм життям він мусить окупити відібрання життя свого противника. Якщо революціонер залишається жити і діяти з позицій голошених ним принципів, він мусить стати легалізованим убивником і свої позиції боронити силою, себто він практично нічого в житті не змінив, а тільки зайняв місце свого попередника.

Зо свого негативного становища до нігілізму — при чому Камюс є проти обох облич нігілізму — буржуазного і революційного — автор осуджує усяку форму тероризму. Він відрізняє ірраціональний і раціональний терор, хоч обидва ці тероризми уважає державними тероризмами.

Державами, що стосували ірраціональний терор (розділ "Ірраціональний терор") були Італія й Німеччина, а системи, що їх вивершили — були фашизм і націонал-соціялізм. Чому Камюс уважає їх терор ірраціональним? Він уважає, що націонал-соціялізм і фашизм були провінційними і примітивними рухами, які не мали підстав до стабільности, хоч виступали з претенсійними заявами своєї універсальности й вічности. Тотальне знищення Німеччини в другій світовій війні доказує, що провідники її кермувались не раціональними мотивами, але ірраціональними; вони воліли, щоб Німеччина була комплетно знищена, ніж щоб вона піддалась ворогові, що його уважали нижчим від себе. Якщо Німеччина не є переможцем, вона не має права жити. Засада — життєво наскрізь нераціональна, оскільки знаємо, що життя призначене для всіх — переможців і переможених, пануючих і поневолених. Камюс також уважає, що фашизм і націонал-соціялізм не були системою поглядів і думок, опрацьованою науково, але вони були релігією, вірою і фанатизмом.

Хоча комунізм (марксизм) теж виказує багато ознак релігійних систем і Камюс того не заперечує, свою критичну аналізу їх він робить в окремому розділі — "Раціональний терор", себто він робить певну різницю поміж фашизмом і комунізмом. Критиці марксизму Камюс присвячує багато уваги і, як побачимо з дальшої аналізи, робить він це незвичайно глибоко і об'єктивно, уникаючи дешевих ефектів чи суб'єктивних настанов.

Модерні революції, що виходили з метафізичного бунту, вироджувались у нігілізм, або через те, що ставали деїфікаторами людини, або через те, що ставали понад історією або ідентифікували вартості з історією, уважаючи, що тільки те, що вони уважають за вартісне, належить до історії і має її виправдання. Все інше мусить бути засуджене і заборонене. Така принципова постава до нігілізму вияснює теж і становище Камюса до марксизму-комунізму, як найвищої революції, що виродилась у нігілізм. Зокрема Камюс критикує і відкидає марк-

сизм за: 1) брак його бунтівничого духу, брак критицизму і наукової аналізи. Марксизм став утопізмом, профетичним сном, пророчою мрією, не маючи для проголошення фіналу тріюмфу своїх засад ніякого наукового виправдання; 2) діялектичне вияснювання суперечностей, що у випадку терору доходить до виправдання нігілістичного підходу до життя. Діялектика марксизму перестає бути революційною; 3) діяння з пресумпції об'єктивної і апріорної вини народу.

Над тими своїми тезами Камюс спиняється довше і присвячує їм немало уваги, щоб виказати їх рацію і зробити їх зрозумілими.

Камюс критикує марксизм за його утопійність і мрякобісся з двох причин: а) усунувши одного Бога і всі трансцедентні засади, що брали початок від його волі, марксизм ставить на його місце свої вартості, яким надає значення абсолютно правдивих, трансцедентних, себто вводить другого Бога; б) марксизм доходить до своїх засад не дорогою наукової аналізи, але віри, його ідентифікація вартостей з утопією, яку називає "майбутністю", ставлена бездискусійно, аподиктично, як догма віри, що не вимагає доказу. Ця догматична постава марксизму веде його з одної сторони до о п о р т у н і з м у (що заперечує право й потребу якого-небудь проти неї бунту) і н а с и л л я (що вимагає цю догму приняти як зобов'язуючу не внутрішнім переконанням, але зовнішнім насиллям).

Більшовики історію виясняють діялектикою. Там, де є суперечності, вони їх виясняють спекуляцією, словною демагогією, логічною еквілібристикою і символікою. Камюс уважає, що історії не можна визначувати діялектично, бо діялектика не формує, не творить історії, але тільки її інтерпретує і то інтерпретує з пункту не абсолютних, трансцедентних і бездискусійних вартостей, але з пункту часово зумовлених, обмежених і партикулярних умовностей. Це, що в одній епосі визначається чеснотою, — у другій є гріхом, що одні режими славлять як геройство — другі осуджують як зраду, що в одній країні правдиве — у другій фальшиве. Таку, наприклад, продукційність праці в капіталістичних країнах уважається виявом визиску й насилля, в більшовицькій дійсності — уважається чеснотою і повинністю. Тому марксизм працю гльорифікує в себе, хоч признає, що вона є часто визиском деїнде. Ці суперечності не вдасться затушкувати діялектикою, бо вони є основні закони економічного життя людини й суспільств, до яких належить людині бути щирою і безпосередньою. Усяке затушковування, закривання правди і вияснювання її діялектичним викрутом служить не щастю людини і всього людства, а тільки самоволі малої частини людства, що скорше чи пізніше мусить довести до стосування терору та нігілізму, у якому більшовики дійшли до досконалости. Вони проти репресій, що їх стосує буржуазія, але вони за репресії, що їх стосують самі; вони проти диктатури фашизму, але вони за диктатурою пролетаріяту; вони проти необмежених прав буржуазії, але вони за необмеженими правами комуністичної партії. Ленін, наприклад, санкціонував поліційні репресії, що можуть бути стосовані різно довго, залежно від того, аж поки не осягнеться побудови комуністичного суспільства. Але життєва практика показує, що за останніх 40 років комуністичного суспільства не осягнено і немає гарантії, що його взагалі осягнеться. В історії немає нічого остаточного. Все йде пливе, змінюється. Комунізм не найвищий і не останній вислів людського духу. Після нього розпічнеться знову змаг, щоби знайти щось ще краще. А тим часом більшовицький нігілізм це забороняє і в допомогу ставить собі фізичну силу терору й насильства. Тут діялектика показується невистачальною для того, щоб пояснитити тимчасові методи стосування голої сили, нехтуючи вимогами справедливости і свободи, без яких людське життя немислиме.

Комуністична держава, державний терор, діє з пресумпції об'єктивної вини власного народу. Кожний винний, хіба він доведе свою невинність. Вина людини не тільки супроти самоволі раціонального терору, але й супроти вартостей, які цей терор боронить. Будучи вільною від Бога, людина мусить покоритись абсолютові фінального царства, що діє експанзією, війною і тиранією. Субмісія мусить бути абсолютна. Оборону хочби мінімальних слідів вільного духу бунту і спротиву карається як найгірший злочин. Віра в прийдешнє царство мусить бути тотальна. А коли це царство прийде — невідомо. Щоб не родились сумніви, система застосовує практику "миття мозків", трактуючи людину з її душею тільки як предмет, соціяльний складник, що його, згідно за наукою т. зв. "інженерів душ", можна формувати і унапрямлювати.

Марксизм негує людську натуру, кажучи, що немає в ній місця для приязні, почувань, любови, афекту інших, як тільки до системи. Система в ньому поставлена як найвище добро і з цієї позиції розцінюється ставлення людини до світу. Тому всі речі раціонально трансформовані, згідно з потребами та інтересами системи й людей, що мають владу в ній. Звідси Камюс називає цю систему р а ц і о н а л ь н и м терором.

Марксизм і держава, збудована на його основах, стоїть у фундаментальному протиставленні до духу бунту. Тому в ньому нема місця на обміну думками, змагання ідей і концепцій, критики позицій. Немає в ньому діялогу, розмови. Замість нього є монолог тих, що мають владу, замість аналізи — пропаганда і полеміка, замість науки — фанатизм і панування догми, замість справедливости — насилля і життя з ласки, замість свободи — рабство.

Раціональний терор, стверджуючи загальну вину людини і тим виправдуючи потребу стосування супроти неї кар і насилля, вірить, що кінець історії виправдає його методи. Та злудна це віра, оскільки ми знаємо, що кінець історії прийде хіба по смерті останньої людини на землі, і тоді ані "рай", ані "краще майбутнє", ані осяги революції нікому не будуть вже потрібні. Те, що сподіваний рай не приходить, — вина конкретних людей і їх гріхів, а не наївної фанатичної віри, що їй бракує реальних основ. Затримка приходу сподіваної і проповідуваної утопії — на взір біблійного Месії — не вина історії і ідей, що їх проголошують теоретики, а тільки конкретних гріхів конкретних "ворогів народу". Гріхи ж знову визначається не методою наукової, емпіричної аналізи, але мірилом аподиктичних абсолютних маштабів. Нічого дивного, що

не маючи за собою людської емпірії, на думку Камюса, раціональний і ірраціональний терор, узурпуючи собі функції Бога, мусять дійти до насилля і рабства, як єдиних засобів для того, щоб здійснювати владу над людиною. Для своїх цілей не потребують вони ані надлюдини, ані навіть людини, але під-людини, раба і невільника — сліпе виконавче знаряддя своїх ідей і думок. Більшовицька дійсність це наявно нам доказує. В ній мотивуючим духом вже не є бунт, але примирення, а коли революціонер вже більше не в бунті, він стає функціонарем і реакціонером.

Камюс робить з того висновок: комуністична революція ошукала свій початок, шукаючи найкоротшої дороги до земної безсмертности — дорогу нігілізму і терору. Найбільшою її внутрішньою суперечністю є те, що вона вже більше не є в бунті, бо бунт —це небажання бути зредукованим в історію, бути тільки річчю. Бунт — це афірмація природи, що є питома всім людям і яка є поза обсягом історії та її сили. Бунт — це не змагання до тотальности, але єдности. Коли революція пробує змусити людину на тотальну однозгідність, вона ґвалтує людську природу і ставить себе проти бунту. Людина не бунтується проти Бога тільки тому, щоб владу його передати Цезареві. А власне таку перверсію довершила більшовицька революція, у якій Прометей став Цезарем.

Трагедія марксизму в тому, що засуджуючи і відкидаючи буржуазну концепцію свободи, він засуджує і відкидає всяку свободу. Він переконує, що робітник зацікавлений хлібом, а не свободою, так якби робітник не знав, що його хліб залежить від його свободи. Найнадійнішу революцію 1917. р. марксизм перетворив у найвидайнішу диктатуру, утримуючи свою владу за допомогою державної поліції. Наслідок: світ сьогодні поділений цинічним протиставленням суспільности несправедливости (буржуазії) суспільності поневолення (більшовизм). Але в кожному випадку жертва, що її приносить людство на жертівник історії є та сама: справедливість і свобода.

Оце головні думки Камюсового твору "Бунтар". Не треба підкреслювати, які вони актуальні і стосовно до революції, що її вивершує і українська суспільність, змагаючи за свою справедливість і свою свободу. Не треба теж підкреслювати, як багато аналогій можемо зробити поміж ірраціональним терором фашизму і націонал-соціялізму, раціональним терором більшовизму, а також поміж тими терористичними вихватками, що їх стосували і стосують деякі українські революційні елементи, і як багато думок Камюса належало б нам від Камюса собі присвоїти, щоб і наша революція не виродилась у заперечення і зраду свого власного початку. І як це не дивно, але націоналістичні, отже революційні і бунтарські елементи нашої суспільности, намагаються не добачувати Камюса, нехтувати його глибиною і відважністю думки, вдаючи немов би то мова йшла не про них. А власне Камюс, як жоден із сучасних мислителів, для нас найактуальніший і потрібний мислитель, що до дна пізнав долю і недолю тих суспільностей, що відважуються ставати на прю із власною долею.

Найшвидша і найдешевша в Торонті
ПЕРЕВОЗКА ХАТНІХ РЕЧЕЙ І МЕБЛІВ
В разі потреби телефонуйте:
А. Максимлюк — LE 3-3724

ПУБЛІЦИСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ КАМЮСА

Крім письменницької і філософської діяльности, Камюс був активним публіцистом, що не тільки редаґував підпільну газету "Комбат", але й писав довший час в ній редакційні статті.

У жовтні 1944 р., ще кілька місяців до офіційного закінчення війни, коли французька територія була звільнена аліянтськими силами від гітлерівської окупації, і коли французькі комуністи, послушні інструкціям з Москви, почали курс непримиримої боротьби проти усіх французьких політичних груп, Камюс у "Комбі" апелює до комуністичної партії Франції не квапитись із догматично формульованими постулятами в політиці, але затримати національну солідарність в експериментуванні з етично-політичною програмою. Він, знаючи добре природу і цілі комунізму, розумів, що його визнавці готові кинути Францію в громадянську війну, щоби тільки здобути собі владу і накинути нації свої догматичні постуляти марксівської ідеології.

У 1947 р. Камюс публікує довший цикл статтей "Ані жертви, ані кати", у якому розглядає проблему конфлікту справедливости і свободи, потребу постійної політичної ясности, конечність достосовувати властиві засоби для осягнення властивих цілей. Він засуджує насилля як продовжування політики і критикує футуристичні цілі й заміри соціялізму. Він пропагує думку, що мірою доброї політичної суспільности є пасія і девоція її членів не до абстрактного ідеалу, але до конкретних потреб цілої суспільности. Цикл тих статтей настільки актуальний для сьогоднішних днів, а спеціяльно в наших українських умовах, що варто над ним уважніше зупинитись.

Перші дві статті ("Століття страху" і "Збережіть свої тіла!") — це загальна критика наших часів. Переживаємо епоху загального страху й непевности. Техніка викликання страху дійшла до вершин. Суспільність або бере участь у вбивстві, або займається самообороною перед вбивством. Немає дискусії з людиною ідеології, бо ця порода людей не знає виміни думок, а тільки їх накидання. вона є некомунікабельна і через те страхітлива. Особа поневолена ідеологіями і брутальною фізичною силою, арміями та поліцією. Панує ідеологія утопій, мрійництва, в ім'я яких чиниться морд, що стає вже легалізованим. Тому так багато людей гине. Камюс песиміст, він сумнівається чи вдасться це все колись усунути і спинити поширення морду, а людство звільнити від страху. Але, не вірячи в радикальне звільнення усього людства від його власних недуг, він хоче рятувати конкретних людей фізично і тому (у статті "Збережіть свої тіла!") апелює до людства зберегти себе фізично. Людська природа — фізикальна, а віра в трансцедентні вартості часто доводить до фанатичного морду, що нищить людину фізично.

Дві дальші статті ("Містифікований соціялізм" і "Травестія революції") присвячені критиці марк-

сизму. Він уважає, що марксизм не можна погодити з моралістичним соціялізмом, бо марксизм узнає усі засоби для осягнення цілі (якою є соціялістичне або комуністичне суспільство) за дозволені, а соціялізм уважає, що деякі засоби не є оправданні і через те недопустимі. Марксизм може бути або абсолютною правдою, або абсолютною брехнею, оскільки його структура полягає не на емпіричних аналітичних методах, але на профетичних претенсіях. Наслідком такої природи марксизму його революція вже не є національним чи соціяльним рухом для поліпшення становища, а міжнародньою аферою, що створена для поширення свого ідеологічного володіння і обмеження свободи та ідей інших. Надіятись сьогодні на революцію — це практично погодитись на узаконнений морд. Революція не є вже надією, але інструментом в обороні утопій, що стали небезпекою, яка нам всім загрожує. Тому, власне, треба її відкинути і прийняти як єдину базу своєї дії реальну дійсність, що відрікається абсолютних цілей і не легалізує морду в їх імені.

Проблемі "реальности" присвячує Камюс чергові свої дві статті ("Міжнародня диктатура і демократія", "Світ прогресує"), у яких він підважує тезу національної ізольованости і самовистачальности. Нації сьогодні оперують з анахронічної бази самовизначення, ізольованости, самовистачальности, національного шовінізму. А тим часом багато об'єктів життя, усе терпіння, трагедії є інтернаціональними і колективними. Ніякі нації не є від них вільні чи забезпечені і вони мусять це зрозуміти. Звідси треба змагати до інтернаціональної політичної та економічної єдности. Цю єдність, до якої світ іде скорими кроками, можна осягнути або через насилля згори, стосоване одною державою як СРСР або США, очевидно після війни, у якій згинуть мільйони для того, щоб ті, що залишились, знайшли сповидне щастя, або через взаємне зговорення, а ним є інтернаціональна демократія, що повинна стояти понад національними диктатурами. Камюс розуміє, що шлях до цього не легкий, тому він свою ідею називає р е л я т и в н о ю **утопією.**

Дві останні статті циклу "Ані жертви ані кати" посвячує Камюс програмі і змістові релятивної утопії. В першу чергу він звертається із закликом до світу праці і інтелектуалістів, бо від них головно залежить майбутній уклад світу. Треба опрацювати міжнародні мірила запорук, що запевняли б людству мінімум свободи й безпеки. Цього не можна осягнути ані через національні уряди, ані через випадкову домову тих урядів, а тільки через міжнародню установу, що мала б універсальний характер. Щоб дійти до того, у першу чергу треба позбутися теперішніх пересудів та ідеологій. Тому він ставить свою вимогу бунту і революції проти усталених ідеологій, базованих на пересудах та містиці.

Хоча не зі всіми думками і поглядами Камюса ми сьогодні можемо погоджуватись, але варто з ними ознайомитись, щоб мати правильний погляд на наші думки й поняття, формовані під впливом яскравого антипода Камюса в нашій ментальності, д-ра Д. Донцова, який десятки років умовляє в нас, що єдиною вартістю політики і суспільного життя є містика і трансцедентна ідея. Коли б ми цієї містики мали менше, каже Камюс, напевно мали б менше і брутального терору, морду та насилля.

Про його головний філософський твір "Бунтар" ми писали вище і зачислили його до групи філософських трактатів. Але кілька років перед тим Камюс написав, а в 1945 р. опублікував свої визначні "Завваги до революції", що є збіркою кількох публіцистичних есеїв на тему бунту.

Розглядаючи Камюсову літературну діяльність ми не згадали його першої збірки есеїв, виданої в 1937 р. п. н. "L'Envers et l'endroit", про яку важко сказати, чи це художня література, чи це публіцистика. Це збірка з п'яти частин, у якій, крім типових для Камюса загальникових роздумувань і медитацій знаходимо багато автобіографічних елементів та рефлексій.

Як відомо з біографії Камюса, він брав активну участь в французькому резистансі проти брутального німецького терору й поневолення Франції. Але в тому ж самому часі він пише свої славні чотири "Л и с т и д о н і м е ц ь к о г о п р и я т е л я" (видані в 1943 - 45 рр.), у яких він викладає свої політичні погляди на майбутнє співжиття народів в Европі, після Другої світової війни, та пропагує потребу французько-німецького порозуміння. В цих есеях Камюс наголошує своє політичне кредо, кажучи, що він любить Францію засильно і забагато, щоб бути постійно націоналістом. Тому, власне, що він любить свою батьківщину, він не повинен мовчати і коритись її провідникам. "Ми не можемо постійно жити вбивством і насиллям..." У час звільнення Парижу (24 серпня 1944 р.) Камюс домагається знати, за що він боровся і наражувався на смерть. Меч не може поневолювати духа і тому він намагається переконати свого німецького приятеля, який схильний був повірити, що країна і любов до неї важніші від правди, яку топчуть, і розпачу, який поширюють. Йому він протиставить поняття любови до своєї країни, спертої на правді, справедливості й надії. Ці думки Камюса спеціяльно актуальні тепер, коли великі потуги сучасного світу базують свою політику на голій силі, нехтуючи вимогами моралі, справедливости й надії на осягнення такого співжиття народів, у якому ненависть, месіянізм і фанатичні догми заступила б розважна співпраця, сперта не на визнаванні трансцедентних догм, а на пошані живих і реальних людей та їх актуальних творив.

Після війни Камюс часто забирав голос в актуальних політичних проблемах, намагаючись висловити свої погляди на різні питання. Характерним у його поглядах є його протиставлення політичному догматизмові, вимога стосування моральности вище політичної доцільности та ефекту, пропагування вимог щирого гуманізму, визнання вартости людини за основну й категоричну, пропагування поміркованости та поборювання догматичного екстремізму, змагання до мирного й компромісового наладнання міжнародніх взаємин, базованих на інтернаціональній демократії, парляментаризмі і спротиві всякій формі диктатури.

Тематика Камюсової публіцистики широка. Займається він такими контроверсійними справами як чистка після звільнення Франції, що охопила

багато невинних жертв пізніших політичних догматиків, серед яких вели перед комуністи у своїх намаганнях екстермінувати під плащиком оборони чистоти національної лінії не так колишніх колаборантів з гітлерівською Німеччиною, як теперішніх своїх політичних і партійних противників, повстання в східньому Берліні та Німеччині проти московської більшовицької окупації, колоніяльні війни в Індо-Китаї та Північній Африці, комуністичний переворот у Чехословаччині, справа процесу Розенбергів у США (м. іншим, Камюс висловився проти кари смерти в даному випадку, а раніше був написав навіть статтю "On guillotine", у якій виступає проти кари смерти взагалі) та багато інших нагод використовував він для того, щоб, спираючись на актуальну казуїстику, розробляти та пропагувати свої політичні й моральні погляди на такі справи як мир, свобода, справедливість, диктатура і т. д.

Цікаві погляди Камюса і на християнство. Про це вже була коротка згадко в обговорюванні літературної і філософської спадщини Камюса. У 1948 р., промовляючи до групи домініканських монахів в Лятур-Марбург, Камюс сказав: "Щодо мене, то я не буду рекомендуватися вам християнином. Я згоден з вами щодо жаху зла, але я не поділяю вашої надії і я буду продовжувати боротись з таким світом, у якому діти терплять і вмирають". Він уважає, що християнський погляд занадто песимістичний відносно самої людини, хоч виказує безгрунтовний оптимізм відносно людської долі. А є, власне, навпаки. Тому Камюс так само рішуче, як виступав проти горизонтальної трансцеденції, що в політиці вела до диктатури політичної догми та вузької кліки її фанатиків, виступає проти вертикальної трансцеденції, що намагається вияснювати багато феноменів життя відсилкою до великої невідомої, що існує в небесах, яка рівночасно хоче і добра і зла, себто себе саму заперечує. Камюс є у бунті проти всякої інституції і людини, що оправдує свої дії мандатом від якихось вічних, об'явлених, абсолютних вартостей. Його обвинувачення християнської віри спираються на вимозі пошанувати й оцінити вартості і вимоги справедливости, свободи і щастя не від імені невідомого Бога, але від імені реально існуючих людей.

Другою причиною, чому Камюс не мириться із сучасним вченням християнства, є його відкинення резигнаційної, пасивної та індиферентної постави супроти зла на цьому світі. Християнство займається більше потойбічним життям, дбаючи за спасення душ у світі, хоч ми непевні чи він насправді існує і чи живуча людина потребує, аби в ньому вона була спасенна так, як це рекомендують визнавці християнства. А тим часом людина була, є і завжди буде зацікавлена в перемозі над злом тут, на землі, і не по своїй смерті, а ще за свого життя. Тому Камюс засуджує християнство, що побудоване на прийнятті несправедливости на цьому світі, уважаючи, що в іншій потойбічній справедливості людина не зацікавлена. Християнство відрікається цього світу в ім'я іншого світу, що не існує. Тим то ми бачимо, як ця установа часто займає позиції індиферентности супроти зла та його носіїв, що, посівши владу, стосують морди й тиранію, кажучи, що кожна влада від Бога і, як дарові Бога, є гріхом їй противитись, навіть коли ця влада стосує засоби, що їх ніяка релігія в світі похвалити не може. Камюс проти визнавання принципу ласки, на якому спирається християнство, та проти принципу фінальности, що його голосить церква. Він каже, що немає ані єдности, ані кінцевости у всесвіті. Існує вимога, щоб церква зацікавилась істотою природи і прийняла людські умови і обмежені їх вартост, а не відкликалась до невідомих абсолютів.

Але було б несправедливим уважати Камюса, як деякі це роблять, пропагатором неопоганства, хоч би й гітлерівського типу. Камюс признає, що принайменше тимчасово церква мусить бути втримана, бо інакше треба б було пропагувати почитання божескости людини, а це може прийти аж на кінці, до якого ще далеко. До того часу залишилось би "порожнє небо, а земля булаб віддана силі без принципу". Тому не диво, що в передмові до посмертного видання поезій свого приятеля Рене Лейнода (розстріляного німцями) Камюс висловлює чисто християнські погляди, що підписатись під ними не відмовився б ніякий правовірний і практикуючий християнин.

Накинені отут нотатки тільки в загальному передають духову спадщину Камюса. Насправді він написав далеко більше. Не згадано тут його повної драматично-письменницької діяльности, що крім оригінальних п'єс обіймала ще багато переробок з чужих романів (Мальро, Жіда, Кальдерона, Достоєвського та інших). Разом зі своїм приятелем з "Мандрівного театру" написав він п'єсу "Бунт Астуріїв" (вид. в Альжирі в 1939 р.).

На спілку з Кестлером написав есей "Рефлексії над карою смерти", з Валері, Кокто, Превостом і Арляндом опублікував трактат про "Проблеми роману", у якому помістив свою статтю "Інтеліґенція на ешафоті", в 1957 р. в Парижі видав два оповідання під спільним наголовком "L'Exil et le royaume", а в 1954 р. збірку ліричних есеїв "L'Ete".

Приймаючи нагороду Нобля в Упсальському університеті 14 грудня 1957 р., виголосив промову, яку потім видав окремою книжечкою "Discours de Suede". Промова ця є зразком витонченої фісофсько-моралізаторської публіцистики.

Незібраних в окрему книжку є повно статтей і артикулів в різних журналах і газетах (наприклад "Лист до ЮНЕСКО", "Партія свободи", "Про філософію експресії" і т. п.). Недавно вийшла англійською мовою збірка мало публікованих Камюсових есеїв "Спротив, бунт і смерть", яка втішається незвичайно великою почитністю.

Закінчуючи цей короткий огляд про Камюса, варто б згадати, що література про Камюса вже сьогодні є величезна. Без пересади можна сказати, що протягом одного року важко було б одній людині її всю прочитати. Не має культурної мови, на якій не появилось би декілька розвідок і студій та літературно-критичних оглядів про Камюса.

В нашій еміграційній публіцистиці та літературознавчій критиці про Камюса було згадано небагато. Поза двома статтями в "Листах до приятелів", короткою статтею О. Тарнавського в журналі "Київ" та статтею в "Літературній газеті" — не

було нічого гідного уваги. Про саттю Алли Цівчинської в журналі "За синім океаном" згадувати не доводиться, бо як на злість редакторові цього "літературознавчого" журналу , що робить собі претенсії імпонувати читачам своєю начитаністю та ознайомленістю зі світовою літературою і літературною пробелематикою — стаття цієї пані є прикладом невіглавства, тенденційности та духової обмеженості.

„Суверенний" міністер...

Як відомо, міністром закордонних справ УРСР є Лука Паламарчук. Захотів він приїхати в Канаду, ніби на особисте запрошення посла СРСР в Оттаві А. А. Арутюняна, а насправді, щоб "підтримати на дусі" українських канадських комуністів у Канаді. Для цього він мав приїхати з послом СРСР А. Арутюняном у Палєрмо, де стоїть пам'ятник Т. Шевченкові, якого Москва дозволила подарувати канадським комуністам.

Голова постійного представництва УРСР при ОН П. Удовиченко просив канадського генерального консула у Нью-Йорку видати візу міністрові Л. Паламарчукові для в'їзду в Канаду. Генеральний консул відмовив у візі, вірніш візу то давав, але без права їздити по Канаді.

Це дуже образило постійне представництво УРСР при ОН і його голова, П. Удовиченко, написав листа генеральному консулові Канади, у якому заявив, що "постійне представництво Української РСР при ОН відкликає своє прохання у справі видачі візи Л. Х. Паламарчукові."

Комуністи в Канаді підняли великий "ай-вей", нападають на прем'єр-міністра Канади Дж. Діфенбейкера, нападають на українських "буржуазних націоналістів" і т. д. Все це, звичайно, робиться за вказівками дипломатів СРСР, бо комуністична українська преса в Канаді повторює їх слова й вирази. Ось як писав П. Удовиченко канадському ген. консулові:

"Ці обмеження зводяться до небажання канадських органів влади дати міністрові можливість виїзду до інших міст. Очевидно, для міністерства закордонних справ Канади могла бути, напр., небажаною поїздка Л. Х. Паламарчука до Палермо з метою відвідати пам'ятник і музей Т. Г. Шевченка, що здавалось досить логічним виявом ввічливости і глибокої шани до пам'яті великого поета і сина України, особливо беручи до уваги святкування в усьому світі 100-річчя з дня його смерти".

"Зрозуміло, що встановлення обмежень не можна інакше оцінити, як недружелюбний акт, зроблений на догоду тим групам у Канаді, що ведуть ворожу пропаґанду проти України та її народу."

"У зв'язку з вищесказаним, постійне представництво Української ССР при ООН не може погодитись із застосуванням обмежувальних умов перебування в Канаді міністра закордонних справ Української ССР, підказаних небажанням розвивати зв'язки з Україною".

Зміст цього листа, не подаючи джерела його, переказує "Радянська Україна" в числі від 16 квітня ц. р.

Як бачимо, московські попихачі в Україні намагаються використати цей "дипломатичний скандал" для пропаґанди Москви проти Канади, мовляв, це свідчить, що:

1. Канада не дозволяє міністрові вшанувати пам'ять Т. Шевченка,

2. Канада догоджає "тим групам..., що ведуть ворожу пропаґанду проти України та її народу".

3. Канада не бажає "розвивати зв'язки з Україною".

На перше обвинувачення можемо сказати, що в Канаді Шевченка шанують більше і щиріше, ніж у Москві. Недавно прем'єр Канади (див. "Н. Дні" за березень ц. р.) вітав українців Канади із святом сторіччя з дня смерти Т. Шевченка. У парляменті (окремих провінцій і федеральному) відбулись відзначення цього славного ювілею, отже таке обвинувачення зовсім безпідставне.

4.000.00 ДОЛЯРІВ НА ПАМ'ЯТНИК

Збірки на пам'ятники у Канаді і ш США проходять дуже успішно. Пожертви складають майже всі українці. Деякі з них жертвують дуже великі сумн. Прикладом для інших може бути 71-річний Василь Олійник з Детройту, США, який пожертвував на будову пам'ятника Т. Шевченкові у Вашінґтоні 4.000.00 долярів.

Василь Олійник приїхав у США в 1919 р. Важкою працею на фабриці та ощадним життям придбав засоби для забезпечення себе на старші літа. Він відомий із своїх жертв на різні громадські установи, зокрема на церкву та школи.

В. Олійник — член Українського Гетьманського Союзу та Українського Демократичного Клюбу в Гамтремку. Його чотиритисячна пожертва на пам'ятник Т. Шевченкові — вияв його любови й поваги до Кобзаря України.

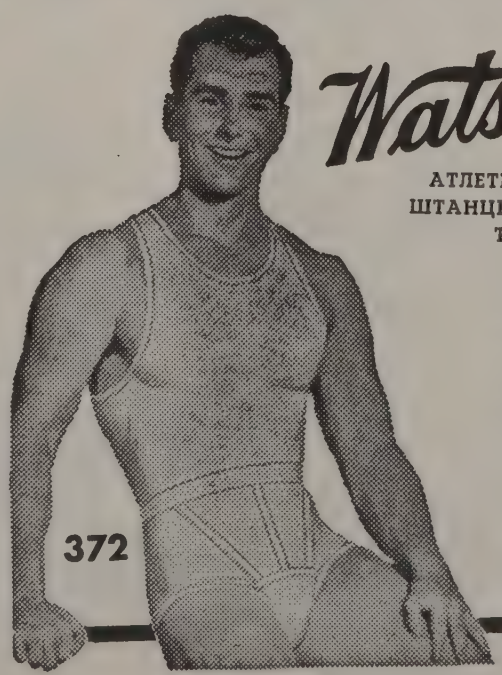

Watson's

АТЛЕТИЧНІ СПОРТОВІ ШТАНЦІ ДЛЯ ЧОЛОВІКІВ ТА ХЛОПЦІВ

Усі активні чоловіки справді цінять ВОТСОНС атлетичну мошонку та потрійну начеревну підтримку. Еластичний поясок — незрівняна чоловіча вигода.

Носяться довго, легкі до прання — не прасувати. Допасовані джерсі.

15-W-0

На друге обвинувачення можна відповісти ще точніше: якщо і є яка українська група в Канаді, що веде "пропаґанду проти України та її народу", то це тільки ґрупка українських комуністів та їх темних, як ніч, поплентачів. Уряд Канади цій групі напевно не догоджає. Всі ж інші українські групи в Канаді ведуть велику й добре обґрунтовану пропаґанду проти російського окупанта України, а не проти України.

Щодо третього обвинувачення, то сміємо запевнити, що Канада радо розвиватиме зв'язки з Україною, якщо такі зв'язки можна буде розвивати. А розвивати їх можна буде тільки тоді, як Україна визволиться з-під російської окупації (хай вона при тому залишиться й радянською навіть!), а не тепер, коли т. зв. "суверенна" УРСР не має навіть свого дипломатичного представництва в Канаді, а її міністер, щоб приїхати в Канаду, мусить проситись у гості до посла СРСР (фактично Росії!), щоб разом з ним (самому йому це не дозволено!) поїхати й покласти вінок на пам'ятник Шевченкові...

Оце такий "суверенний" міністер "суверенної" УРСР — просить візи, як звичайний турист, а не як міністер! А може б так пан міністер Лука Паламарчук від імені свого уряду написав листа до уряду Канади, що Україна хоче установити нормальні дипломатичні зв'язки з Канадою? Знаємо, що його по цьому негайно арештували б, а може й розстріляли б за "буржуазний націоналізм", але нехай буде певен, що всі ті ґрупи, які на його думку "ведуть ворожу пропаґанду проти України та її народу", дуже активно його підтримали б. Нема сумніву, що уряд Канади таку пропозицію охоче приняв би і нормальні зв'язки між Канадою та Україною були б, як вони вже є між Канадою та Польщею чи Югославією. А коли міністер просить візи як турист чи як приватний ґість посла чужої держави, то очевидно, що той міністер не має наміру "розвивати зв'язки" з Канадою, а тільки вести пропаґанду проти Канади й України на користь СРСР. Звичайно, що голова уряду Канади, який ще 26 вересня 1960 року на Генеральній Асамблеї ОН у вічі Хрущову сказав, що Україна, як і багато інших народів, перебуває під російською окупацією, не буде квапитись давати волю окупантам вести свою брудну пропаґанду ще й у Канаді. Це було б справді нерозумно.

А от якби так пан міністер закордонних справ УРСР Л. Паламарчук замість промосковської пропаґанди під пам'ятником Т. Шевченкові подбав справді про поширення культурних зв'язків України з Канадою, то це було б дуже добре діло. Ми йому навіть підкажемо, що треба зробити: знайти імпресаріо, щоб узявся привезти, скажемо, Державний Заслужений Ансамбль танцю УРСР під керівництвом П. Вірського, щоб позбавити десятків тисяч канадських українців ходити на концерти ансамблю Мойсеєва, щоб побачити хоч один український танок. Пояснимо панові міністрові Л. Паламарчукові, що ансамбль П. Вірського незрівняно ліпший від ансамблю Мойсеєва, але поїде Гурок у Москву, "поґерґає" там з Мойсеєвим та ще з деякими окупантськими начальниками і вже Мойсеєв у США і в Канаді! А П. Вірського ледве-ледве випустили у Францію та в Австрію тільки. Та на тому справа й засохла, бо... "нема імпресаріо".

Знаменита "суверенність" УРСР. Радимо Л. Паламарчукові замість Оттави поїхати краще в Москву, уклонитись по-рабському Мойсєєву і просити в нього "поблату" доброго словечка перед Гуроком, щоб він таки взяв хоч раз у США і в Канаду ансамбль П. Вірського. Це була б справді корисна дипломатична робота...

Знаємо, що на доземний міністерський поклін Мойсеєву Л. Паламарчук одержав би від нього не обіцянку поговорити "по-блату" з Гуроком, а звичайного окупантського "копняка", бо в Москві навіть Мойсєєв має більші права, ніж міністер закордонних справ "суверенної" УРСР...

А українським канадським комуністам скажемо: якщо ви навіть не промовите й слова, щоб стягнути в Канаду ансамбль П. Вірського (це тільки приклад!), а підтримуєте морально й матеріяльно ансамбль Мойсєєва, то ви не тільки не патріоти України, а навіть й не патріоти російського дурисвітства у формі "суверенної" УРСР. Ви — звичайні російсько-жидівські халуї, або, як казав Шевченко, "раби отечества чужого". А прем'єр Канади, якого ви пробуєте зневажати, виглядає, порівняно з вами, зразковим українським патріотом.

То краще сидіть тихо і не соромте себе якийсь там — може й стотисячний! — раз.

ВЕЛИКА МЕБЛЬОВА КРАМНИЦЯ БУРЛАКОВА

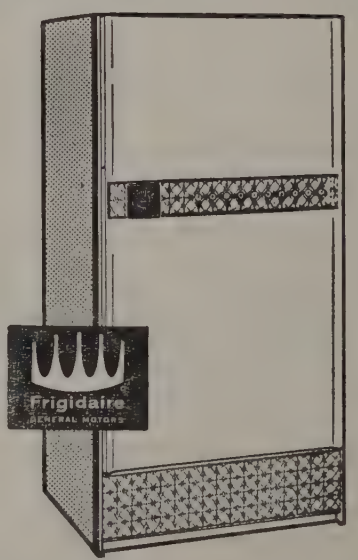

ХОЛОДІЛЬНИК МАРКИ FRIGIDAIRE
Великий вибір хатніх і конторських меблів.
Електричні прилади та інше.
Читачам "Нових Днів" — спеціяльна увага і знижка
BURLACOFF'S FURNITURE
619 Queen St. W.
Toronto, Canada.
Tel.: EM 8-6812

КНИГОЛЮБАМ

Т. ОСЬМАЧКА: Китиці часу	0.40
"ЕЛЬДОРАДО" (вибрані твори укр. писм.)	0.50
"ВОЛОСОЖАР" (літ.-мист. журнал, всі числа)	1.00
Ів. МАНИЛО:	
"СІЧ І ВІДСІЧ"	0.35
"БАЙКАР"	0.40
"ПЕАНИ І КПИНИ"	0.45

Замовлення та гроші слати:
WOLOSOZAR, P. O. Box 472
Vineland, N. J., U. S. A.

До століття з дня смерти Т. Шевченка

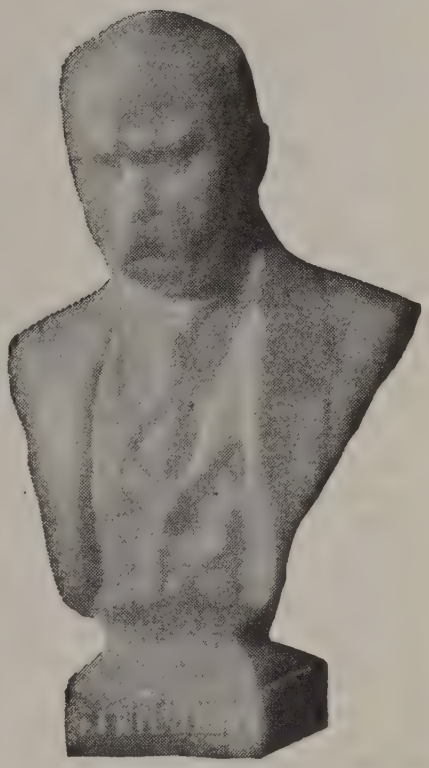

СТАТУЕТКА 4 цалі заввишки, спеціяльно виготовлена до століття з дня смерти Кобзаря України.

Зроблена із органічного скла, білого кольору, дуже тривкий матеріял — при падінні не б'ється.

Ціна: 1.00 доляр, при замовленні поштою додайте 10 центів на поштову пересилку.

При замовленні 10 штук чи більше — поштова пересилка за наш рахунок.

Найкраща граматика української мови

(Фонетика, морфологія, синтаксса, ортографія, пунктуація)

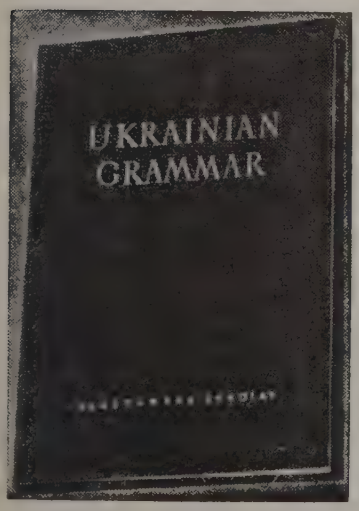

Для англомовних канадців,

ЩО ХОЧУТЬ ВИВЧАТИ УКРАЇНСЬКУ МОВУ.

АВТОРИ: А. П. МЕДУШЕВСЬКИЙ ТА Р. Г. ЗЯТКОВСЬКА

Граматика написана англійською мовою (теоретична частина), граматичні терміни подані двома мовами, завдання і вправи побудовані на уривках з творів клясиків та сучасних українських письменників.

В кінці книжки подано короткий українсько-англійський словничок.

Книжка видана в Києві (в-во "Радянська Школа"), 1961 р. в твердій оправі (синій коленкор), стор. 212.

Ціна: 1.00 дол., на поштову пересилку — 10 центів додатково.

При замовленні 10 прим. і більше поштова пересилка за наш рахунок.

Дуже обмежена кількість Шевченкового "ЗАПОВІТУ" в перекладі 44 мовами світу. Чепурно зроблена книжечка, видання Академії Наук УРСР, ціна 35 центів (разом з пересилкою).

UKRAINSKA KNYHA

962 BLOOR ST., WEST, TORONTO, ONT., LE 4-7551

З МІСЦЕВОГО ЖИТТЯ

КАПЕЛЯ БАНДУРИСТІВ ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА

Концерт капелі бандуристів ім. Т. Шевченка, присвячений століттю з дня смерти Т. Шевченка, відбувся в найкращій концертовій залі міста (Мессей Голл) у суботу 28 травня.

Капеля виступила в неповному складі: зібрано тих бандуристів, які живуть у Детройті чи поблизу нього. Незважаючи на неповний склад, капеля звучала дуже добре, особливо у "форте", хоч і бракувало викінченості у "піяніссимо".

Концерт складався з двох відділів. Перший — "Слово Тараса", тексти з "Кобзаря" і вокальні твори на Шевченкові тексти. Тексти читав С. Чорній — артист із львівського театру ім. Заньковецької, що лише рік тому виїхав з України. Читав культурно, без зайвої афектації, артистові удалося уникнути солодкавого мелодраматизму й театральности. В окремих місцях можна було відчути деяку непевність, що пояснюється тим, що він читав тексти і за себе і за О. Садового, який був не зовсім здоровий і читати не міг.

У другому відділі виконано цілий ряд творів присвячених Т. Шевченкові, з яких в першу чергу треба відзначити Лисенкову кантату на день 50-річчя смерти Т. Шевченка (слова В. Самійленка), яку дуже добре прийняла публіка, улюблені Шевченкові народні пісні "Чом дуб не зелений" та "Довго Кармелюк по світу ходив" (це нова для канадських українців пісня, публіка її прийняла просто захоплено), "На смерть поета" (арр. Г. Китастого), "У перетику ходила" (муз. М. Федорова) та інші.

Солістами цього разу були: І. Зайферт, В. Кучер, Є. Цюра, Г. Попов, О. та П. Садові, Й. Панасенко, М. Малкович та інші.

Диригував П. Потапенко, завдяки якому, очевидно, і відбувається ця серія концертів Капелі у Канаді і США.

Між іншим, відчувається дуже "холодне", якщо не гірше, ставлення частини нашої преси до Капелі бандуристів, яке можна можна пояснити невидимими тисками інших мистецьких колективів (мабуть, чи не деяких хорів), щоб зробити Капелю непомітною. Навряд чи такий спосіб конкуренції себе виправдає, тим більше можна сумніватися, чи може він виправдати редакторів деяких часописів. Капеля варта повної підтримки громадянства, це мистецька одиниця, яка приносить людям не тільки радість і виховує мистецький смак, а вона ще є і важливим чинником нашої зовнішньої пропаганди та інструментом боротьби з окупантом України.

Публіки, не зважаючи на гарний весняний день, — яких дві тисячі осіб. Концерт пройшов з повним мистецьким і матеріяльним успіхом.

ФЕДІР ЗАПЛІТНИЙ У ТОРОНТІ

У неділю 29 травня в Торонті відбулось віче, скликане Українським Клюбом Нової Партії. Доповідь на вічі зробив колишній посол до Федерального парляменту Канади від СіСіеФ Ф. Заплітний. З короткою промовою також виступив голова Нової Партії метрополії Торонта п. Сифтон.

Ф. Заплітний промовляв досить доброю українською мовою. Промовляє він добре, обгрунтовано, без елементів агітки й політичної демагогії. Ф. Заплітний — дуже цікавий український політичний діяч, до голосу якого прислухаються не тільки в Новій Партії.

По доповіді відбулись запитання й коротка дискусія. Керував вічем голова Клюбу, визначний громадський діяч д-р П. Охітва. Не зважаючи на не дуже вдалий день (Зелені свята, довгі відправи в церквах, а потім ще й на цвинтарях) у залі було понад 100 осіб. Яких 15 осіб подали заяви про вступ до Нової Партії. Цікаво, що на вічі були переважно т. зв. новоприбулі українці, в т. ч. чимало молоді (переважно одумівці).

Увечорі того ж самого дня в Кінґ Едвард готелі відбулась пресова конференція із Ф. Заплітним, на якій був також і голова Нової Партії метрополії Торонта п. Сифтон і вся управа Клюбу на чолі з доктором П. Охітвою.

Через не дуже то вдалий день, не було багато представників преси. Були лише представники таких часописів: "Вільне Слово" — д-р С. Розсоха, "Молода Україна" — І. Пишкало, "Місія України" — П. Підгурець та П. Мельник, "Нові Дні" — П. Волиняк.

Редакторам роздано тексти ухвали Українського Клюбу Нової Партії щодо змін програми (проєкту її), з'ясовано цілий ряд інших справ. Між іншим, виявлено, що Укранський Клюб — перший цілком оформлений етнічний клюб Нової Партії в Торонті. У стадії оформлення українські клюби в Гамільтоні та Вінніпезі.

Пресова конференція пройшла досить успішно: редактори здобули цілий ряд відомостей для повнішої інформації своїх читачів, а керівники партії одержали відомості про настрої громадянства, зокрема про потребу змін проєкту програми партії.

ІНДИВІДУАЛЬНА ВИСТАВКА МИРОНА ЛЕВИЦЬКОГО

Від 20 по 29 травня ц. р. у виставовій залі УСОМ у Торонті відбулась особиста виставка малярства і графіки відомого вже нашим читачам мистця Мирона Левицького.

Цього разу М. Левицький виставив 50 творів, в т. числі 41 композицію (олійною технікою) і 9 графічних творів (тушем). Всі ці праці переважно з останніх кількох років, що охоплюють його творчість під час перебування в Парижі і після повороту з Франції в Канаду.

Виставка мала чималий успіх у громадянства — відвідало її коло трьохсот осіб.

НЕКРОЛОГИ

ПОМЕР ПРОФ. Д-Р ІВАН МІРЧУК

З Мюнхену, Німеччина, надійшла вістка, що в лікарні Мінсенбурґ 2 травня 1961 р. помер на удар серця проф. д-р Іван Мірчук, визначний український вчений, ректор Українського Вільного Університету, член Баварської Академії Наук, голова Історичної Секції НТШ, колишній директор Українського Наукового Інституту в Берліні (заснований гетьманом П. Скоропадським), автор численних наукових праць українською, німецькою та англійською мовами.

Перебував Покійний у лікарні, чекаючи на операцію нирки, але не дочекався її, бо сердечний удар спричинив раптову смерть.

Проф. І. Мірчук народився в Стрию 18 червня 1891 року. Вищу освіту здобув у Віденському університеті, де одержав звання доктора філософії у 1914 році. По революції д-р І. Мірчук переїздить до Берліну, де став одним з найвизначніших дорадників гетьмана П Скоропадського і від 1926 по 1945 рік очолює Український Науковий Інститут, завданням якого було освідомлю-

вати німецькі наукові кола про українську культуру та Україну взагалі.

Від 1920 р. д-р І. Мірчук був професором Українського Вільного Університету, який розпочав свою працю у Відні, пізніш переїхав до Праги, а в 1946 р. д-р І. Мірчук відновлює його вже в Мюнхені, де УВУ здобув повне юридичне визнання німецької влади.

Крім того, д-р І. Мірчук викладав в університетах Праги, Кенігсберґу та Мінстеру.

Залишив Покійний цілу низку наукових праць, найвизначнішими з яких є такі: "Історія грецької етики" (Прага, 1922), "Етика і політика" (Прага, 1922), "Філософія Масарика" (Прага, 1931), "Г. С. Сковорода — український філософ 18 століття" (нім. мовою, Берлін — Ляйпціґ, 1928), "Німецька філософія в Україні" (нім. мовою, Берлін, 1941), "Рим, Візантія і Москва в боротьбі за духовий провід у східньо-европейському просторі" (нім. мовою, Мюнхен, 1935), "Духовно-історичні передумови Третього Риму" (нім. мовою, Мюнхен та інші.

Визначними працями д-ра І. Мірчука є ще видана англійською мовою "Україна та її народ", а також німецькою — "Історія української культури". Ці праці мали велике значення в ознайомленні чужинців з Україною.

Вічна Йому пам'ять!

ПОМЕР АНДРІЙ ПАЛІЙ

10 травня ц. р. в Едмонтоні на удар серця помер на 68-му році життя інж. Андрій Палій, ветеран української армії, визначний український кооператор, довголітній директор Маслосоюзу, що дуже спричинився до економічного й культурного розвитку західніх областей України.

Помер в Едмонтоні, куди поїхав у справі організування нового українського кооперативного підприємства.

Похорон відбувся 13 травня в Торонті на цвинтарі "Проспект" за участю кількох священиків і чималої кількости українського громадянства. Надгробне слово сказав о. П. Хомин.

В особі інж. А. Палія українська громада втратила визначного громадського діяча, відомого кооператора і справжнього фахівця в своїй ділянці.

Вічна Йому пам'ять!

Носяться довше за всі інші!

Penmans

WARRANTED HIGH GRADE PENMANS KNIT-GOODS

ТРИВКІ
РОБОЧІ СКАРПЕТКИ

У широкому виборі
РОБОЧИХ СКАРПЕТОК
ПЕНМЕНС

найдете кожний стиль і грубість, що вам потрібні. Які з них ви не вибрали б, буде це найкраще, що за таку ціну можете купити.

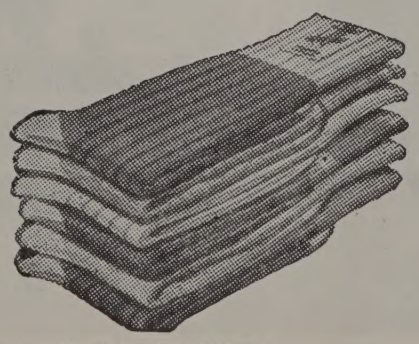

ТЕЖ СПІДНЯ ТА ВЕРХНЯ БІЛИЗНА
СЛАВНА ВІД 1868 р.

WS10-4

ОТЕЦЬ Д-Р В. КУШНІР — ЧЛЕН КАНАДСЬКОЇ РАДИ

Президента КУК, о. д-ра В. Кушніра призначено на члена Канадської Ради. Канадська Рада створена законом від 28 березня 1957 року для підтримки розвитку мистецтва й науки в Канаді. Вона має у своєму розпорядженні фонд у 100.000 долярів, з якого підтримує різні установи (університети, мистецькі колективи тощо), а також призначає стипендії окремим здібним особам, які можуть прислужитися розвиткові культури й науки в Канаді.

Рада складається з голови, його заступника та 19 членів. Членство в Раді змінне. Наприклад, о. В. Кушнір призначений на три чергові роки.

Українці Канади досі мало скористали з фонду Канадської Ради — була видана тільки стипендія докторові П. Юзикові для вивчення історії українських поселень у Канаді. Є надія, що в майбутньому українці скористають з фонду більше.

Призначення на члена Канадської Ради — є черговим політичним здобутком українців у Канаді. Це також є доказом нашої політичної рівноправности в Канаді, як і доказом того, що наш вклад у розбудову Канади відповідно оцінено й пошановано.

Отцеві В. Кушніреві бажаємо найкращих успіхів у його праці на високому й почесному становищі!

15 травня ц. р. в Інтернаціональному Інституті в Торонті відбувся семінар, присвячений справам освіти й виховання. На знімку зліва: Г. Е. Елборн — віцеміністер освіти, Р. Дж. Кадні — заступник провінційного секретаря і віцеміністер громадянства, дост. І. Яремко — провінційний секретар і міністер громадянства (промовляє), Ст. Давидович — директор Департаменту громадянства, дост. Дж. П. Робартс — міністер освіти, д-р С. В. Бут — віцеміністер освіти.

Перший семінар, присвячений проблемам праці, відбувся 1 травня. 24 травня семінар був присвячений справам здоров'я, а 29 травня — справам суспільної опіки. Метою семінарів, організованих міністерствами громадянства, праці, освіти, здоров'я і суспільної опіки в Онтаріо є познайомити з працею і заходами уряду. У семінарах взяли участь представники організацій та установ і редактори часописів етнічних груп.

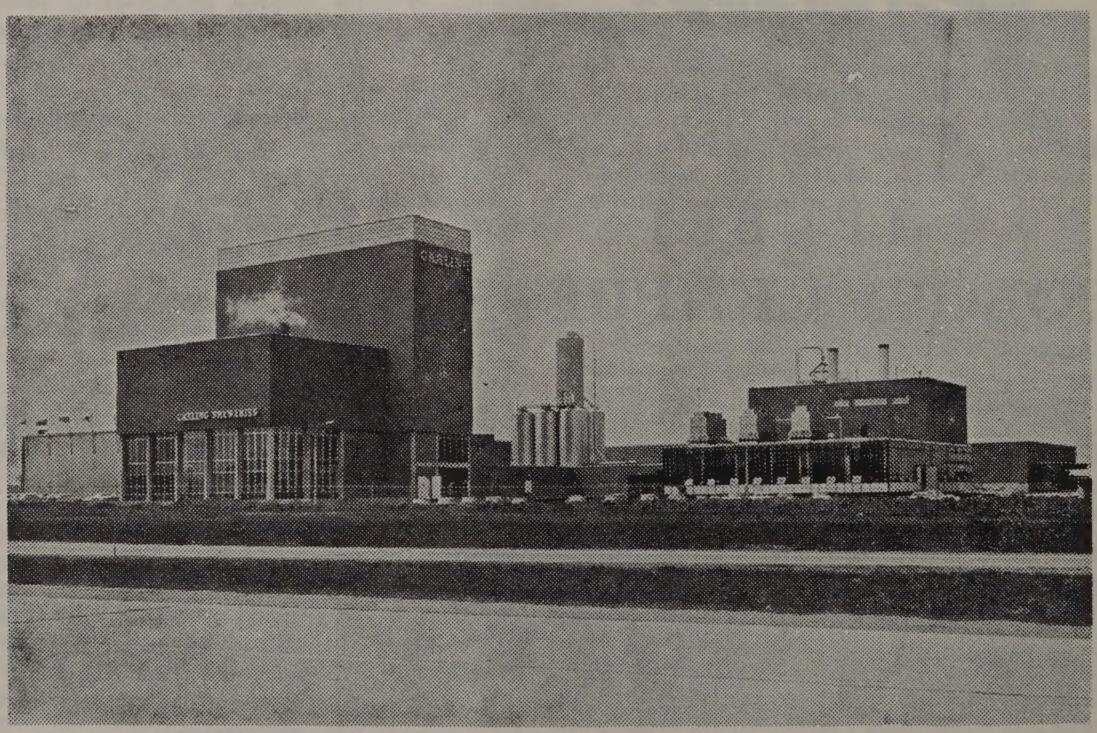

Нова броварня Карлінг у Торонті має продукційну спроможність на 1 мільйон пляшок і 2,100 барил пива денно. Її будівлі розміщуються на майже п'яти акровій площі, на 50-акровій власності на захід від перехрестя гайвеїв 401 і 27. Кошти будови виносять понад 12 мільйонів долярів.

Офіційне відкриття броварні відбулося 6 червня 1961 р.

Нова броварня компанії Карлінг у Торонті долучується до інших броварень цієї славної компанії, які побудовані у Ванкувері, Ред Дірі, Ріджайні, Вінніпезі, Віндзорі та [redacted].

Торонтонська броварня збудована з нержавіючої сталі і має наймодерніші устаткування в світі.

Побудована вона за два роки.

ОДНА З СЕРІЇ НОТАТОК ПРО УСЛУГИ УРЯДУ ОНТАРІО

БЕЗПЕКА В КОПАЛЬНЯХ ОНТАРІО—НА ПЕРШОМУ МІСЦІ

HON. J. A. MALONEY, Q.C.

Здоров'я і безпека шахтарів завжди були панівними факторами у законодавстві, що стосується праці копалень в Онтаріо.

Передбачення кількости нещасних випадків у копальнях беруться до уваги при укладанні правил для уникнення нещасних випадків.

Співпраця керівництва і робітників в інтересі опіки і оперативної видайности робітників завжди улегшувала працю урядових інспекторів.

Сталі заходи в дослідах у значній мірі зменшили можливість захворювань на силікозу і тому є велика надія, що ця небезпека в шахтах буде усунена. Ратівні копальневі станції, фінансовані копальняною індустрією і обсаджені фахівцями вишколеними під доглядом відділу копалень Онтаріо, завжди готові скоро і ефективно діяти в разі потреби.

Відділ копалень Онтаріо і його інженерний склад існує для того, щоб давати технічну допомогу для копалень провінції і дбати про безпеку осіб, які працюють у них.

The Ontario Department of Mines

ONTARIO

Hon. James A. Maloney, Q. C., Minister **D. P. Douglass, Deputy Minister**

Mr. S. Ryndyk ,
1830 W. Chicago Ave.,
Chicago 22, Ill.

Червень 1961 — це місяць нового перепису населення в Канаді

Коли до Вас завітає той, хто переводить перепис, поможіть йому, поможіть нам всім!

До кожного дому в Канаді висилається список питань, які ставитиме Збирач Перепису. Проситься ознайомитися з тими питаннями та бути готовими відповісти на них всі, або **залишити ці відповіді** комусь, хто буде дома, коли Збирач Перепису прийде.

ПРО ЩО ВАС ПИТАТИМУТЬ?

Такі питання: який Ваш вік і освіта; чи Ви родилися поза Канадою, в якій країні Ви народилися і в якому році Ви прибули до Канади; чи Ви працюєте, та як точно називається Ваше заняття; скільки тижнів Ви працювали та скільки Ви заробили за час останніх дванадцяти місяців?

Пам'ятайте, що Перепис не зацікавлений в будь-чиїх особистих справах, а тільки в підсумках, отриманих з Ваших відповідей і відповідей інших людей злучених разом. Усяку особисту інформацію тримається в строгій таємниці та, за законом, її не може отримати ніяка інша державна агентура, приватна організація чи особа.

Коли Збирач Перепису завітає, допоможіть йому своєю співпрацею. Точний перепис корисний для нас усіх.

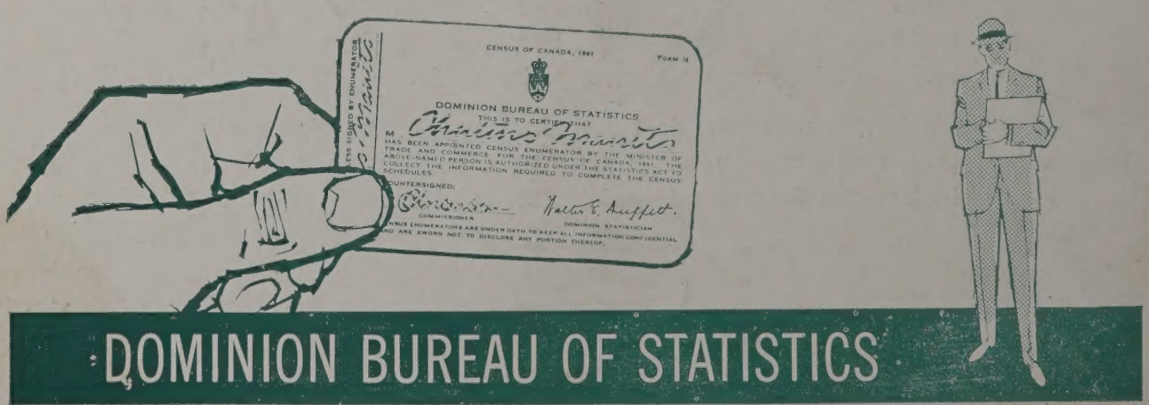

DOMINION BUREAU OF STATISTICS

Опубліковано за уповноваженням Шанованого Джорджа Гіс, Міністра Торгівлі.